

V. KRONIKA

80. WALNE ZGROMADZENIE POLSKIEGO TOWARZYSTWA LUDOZNAWCZEGO, ŁÓDŹ, 23 WRZEŚNIA 2004

23 września 2004 roku w Łodzi, w Łódzkim Domu Kultury, odbyło się 80. Walne Zgromadzenie Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. Obrady otworzyła prezes Zarządu Głównego PTL, prof. dr Dorota Simonides. Po powitaniu zgromadzonych proponowała na przewodniczącą obrad prof. dr Teresę Smolińską, wiceprezesa ZG PTL, a na sekretarza dr Annę Spiss, zastępcę sekretarza generalnego PTL, co zyskało aprobatę Zgromadzenia. Przewodnicząca przedstawiła porządek obrad, zaakceptowany przez zebranych:

- Wspomnienie o zmarłych członkach Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego;
- Nadanie godności członków honorowych PTL;
- Podziękowanie za zorganizowanie 79 WZD w Słubicach;
- Informacja o zatwierdzeniu nowych deklaracji członkowskich;
- Powołanie Komisji Wnioskowej;
- Odczytanie protokołu z 79 WZD w Słubicach;
- Sprawozdanie sekretarza generalnego;
- Sprawozdanie skarbnika;
- Sprawozdanie Głównej Komisji Rewizyjnej;
- Sprawozdanie Ośrodka Dokumentacji i Informacji Etnograficznej;
- Sprawozdania Oddziałów i Kół Zainteresowań;
- Dyskusja;
- Wystąpienie Komisji Wnioskowej;
- Zakończenie obrad.

Minutą ciszy uczczono pamięć dziewięciu zmarłych członków: prof. Czesława Hernasa, redaktora „Literatury Ludowej” i prof. Edwarda Pietraszka, redaktora „Prac i Materiałów Etnograficznych”, z Oddziału Wrocławskiego; Stefana Aleksandrowicza z Oddziału Lubelskiego, Kaliny Antonowicz z Oddziału Toruńskiego; Janinę Dydowicz z Oddziału Poznańskiego; Andrzeja Łaszczyńskiego z Oddziału Krakowskiego; dr. hab. Jacka Olędzkiego i Piotra Szackiego z Oddziału Warszawskiego oraz Czesława Rutkowskiego z Oddziału Łódzkiego.

Godność członków honorowych otrzymały: mgr Elżbieta Królikowska i mgr Ewa Zawiejska z Łodzi. Laudację wygłosiła prezes Oddziału Łódzkiego, dr Anna Nadolska-Styczyńska. Ozdobne dyplomy uroczystie wręczyła prezes ZG PTL, prof. Dorota Simonides.

Przewodnicząca złożyła serdeczne podziękowanie na ręce p. Dyrektora Biura ZG PTL mgr Pauliny Sucheckiej za znakomitą organizację zjazdu PTL w Słubicach, której nie podjął się żaden Oddział, podziękowała również za pomoc prof. Michałowi Buchowskiemu z Instytutu Etnologii UAM w Poznaniu i dr. Wojciechowi Sadowskiemu z Oddziału Poznańskiego PTL.

Przewodnicząca poinformowała o nowo zatwierdzonych deklaracjach. Po otrzymaniu przez Biuro PTL fotografii, legitymacje dla nowych członków zostaną przesłane pocztą na adres Oddziałów.

Do Komisji Wnioskowej zaproponowano: dr Janinę Hajduk-Nijakowską, mgr Krynę Kaczko, mgr Elżbietę Filip oraz mgr Wiktorię Blacharską, która jednak nie wyraziła zgody na udział w Komisji.

Protokół z 79. WZD w Słubicach odczytał sekretarz generalny dr Jerzy Adamczewski. Następnie przedstawił sprawozdanie sekretarza generalnego z działalności Prezydium i Zarządu Głównego za okres lipiec 2003–wrzesień 2004, składające się z następujących części:

1. Dane ogólne;
2. Realizacja wniosków z 79. WZD w Słubicach;
3. Działalność ZG i Prezydium ZG;
4. Sprawy finansowe;
5. Działalność wydawnicza;
6. Funkcjonowanie Biblioteki Naukowej im. J. Czekanowskiego;
7. Prace Archiwum Naukowego;
8. Oddziały Towarzystwa;
9. Sprawy różne.

Sekretarz generalny poinformował m.in., że zrealizowano wszystkie wnioski z 79. WZD. Podkreślił wielką zasługę prezesa prof. D. Simonides w podtrzymaniu nieprzerwanej działalności PTL, uwieńczone ostatnio sukcesem w staraniach o pozyskanie nowego pomieszczenia dla biura, biblioteki i archiwum naukowego przy ul. Szczytnickiej 11 we Wrocławiu. Zawdzięczamy to przede wszystkim wielkiej życzliwości rektora Uniwersytetu Wrocławskiego, prof. Zdzisława Latajki. Zawiadomił też, że w związku ze śmiercią dr. Stanisława Chmielowskiego, przewodniczącego Sądu Koleżeńskiego, w skład Sądu, zgodnie ze Statutem, wchodzi mgr Elżbieta Oficjańska, jako że uzyskała odpowiednio dużą liczbę głosów w czasie głosowania w wyborach do Zarządu w 2001 roku. Sąd koleżeński ukonstytuuje się w nowym składzie.

Skarbnik mgr Zbigniew Toroński odczytał sprawozdanie za okres drugiego półrocza 2003 i pierwszego 2004, z którego wynika, że wszystkie zobowiązania finansowe są obecnie regulowane na bieżąco, jak również wszystkie rozliczenia publiczno-prawne. Działalność gospodarcza Towarzystwa, przypomniał, winna być działalnością pomocniczą, służącą pozyskiwaniu środków finansowych na prowadzenie i rozwijanie działalności statutowej.

Sprawozdanie Głównej Komisji Rewizyjnej za okres 5.05.2003–31.08.2004 roku odczytała jej przewodnicząca, dr Anna Kowalska-Lewicka. Kontrola objęła całokształt działalności PTL. Nie dopatrzono się uchybień w zakresie gospodarki finansowej, zaplanowane wydawnictwa ukazały się. Obecny lokal wydaje się najlepszy, odkąd PTL ma siedzibę we Wrocławiu. Komisja wnioskuje o mianowanie mgr Pauliny Sucheckiej Dyrektorem Biura i Biblioteki PTL; należy nadal podejmować starania o dalsze dotowanie umów–zleceń przez Ministerstwo Nauki i Informatyzacji, a jeśli Uniwersytet Wrocławski przedłuży umowę z PTL na dalszy rok (lata), należy postarać się o etat dla bibliotekarza.

Sprawozdanie z działalności Ośrodka Dokumentacji i Informacji Etnograficznej wygłosiła prof. Bronisława Kopczyńska-Jaworska, która funkcję kierownika Ośrodka pełni społecznie, od 1999 roku ośrodek nie posiada etatów. Na umowę–zlecenie pracuje pani Małgorzata Wilbik oraz pozostałe osoby. Pani Profesor zaapelowała, aby członkowie PTL

przysyłali wykaz swych prac naukowych oraz swe publikacje książkowe w darze, ewentualnie tylko do wglądu. Powiadomiła też, że przystąpiono do prac zmierzających do uprzystępnienia bieżącej bibliografii etnografii polskiej w Internecie. Do 2006 roku ma być opracowana internetowa bibliografia za lata 2001–2003. Na ten cel Pani Profesor uzyskała imiennie grant naukowy.

Następnie zebrani wysłuchali sprawozdań następujących Oddziałów: Bielsko-Bialskiego, Północno-Mazowieckiego, Gdańskiego, Krakowskiego, Lubelskiego, Łódzkiego, Opoczyńskiego, Opolskiego, Poznańskiego, Toruńskiego, Śląskiego, Warszawskiego, Wrocławskiego, Zamojskiego. Nie wszystkie oddziały, a jest ich 18, nadesłały sprawozdania, natomiast Oddział Cieszyński, z nieznanym przyczyn, wciąż nie może się ukonstytuować.

Na początku dyskusji przewodnicząca ustosunkowała się do przeczytanych sprawozdań zwracając uwagę, iż oddziały koncentrują się przede wszystkim na działalności popularno-naukowej, szczególnie należy cenić, dodała, wkład amatorów, osób o nieprofesjonalnym wykształceniu, mocno zaangażowanych w sprawy Towarzystwa. Dr Aleksander Błachowski wywołał ożywioną dyskusję stwierdzając, iż w sprawozdaniach należy umieszczać wszystkie dokonania naukowe członków oddziału. Głos zabierali: dr Anna Kowalska-Lewicka, dr Janina Hajduk-Nijakowska, dr Marcin Piotrowski, mgr Anna Walczak, mgr Małgorzata Oleszkiewicz. W końcu prawie wszyscy zgodzili się, że należy prezentować tylko te dokonania, które faktycznie firmuje oddział, różny jest bowiem potencjał naukowy poszczególnych oddziałów. Prof. Barbara Bazielić zwróciła uwagę, iż sponsorom koniecznie należy posyłać nasze wydawnictwa, aby uświadomić im, iż pomoc finansowa przeznaczona jest na naukowy, społecznie przydatny cel, a przy okazji zachęcić ich do dalszej pomocy. Dr J. Hajduk-Nijakowska dodała, iż w promocji wydawnictw pomocny jest Internet. Dyr. P. Suchecka poinformowała, że nie wszyscy sponsorzy pragną mieć nasze książki — większość darczyńców życzy sobie wyłącznie egzemplarze tzw. dowodowe, np. Urząd Miasta w Wilamowicach nie był zainteresowany większą liczbą egzemplarzy *Atlasu stroju wilamowickiego*, mimo iż jest to świetny materiał promocyjny. Bożena Wrońska uzupełniła, że na 150 ofert sprzedaży wysłanych w okresie między marcem a lipcem br., zainteresowanych zakupem było tylko 17 instytucji: muzea, ośrodki kultury, biblioteki miejskie i wiejskie.

Przewodnicząca Komisji Wnioskowej, dr J. Hajduk-Nijakowska, odczytała wnioski: 1. dublety czasopism zagranicznych należy rozdysponować odpłatnie, a pieniądze przeznaczyć na zakup książek; 2. na ręce naszego dobrodzieja, rektora Uniwersytetu Wrocławskiego, prof. Zdzisława Latajki należy wystosować w imieniu ZG PTL i wszystkich oddziałów tzw. adres z podziękowaniem; Janowi Górkowi w 2005 roku przyznać honorowe członkostwo PTL (wniosek Oddziału Lubelskiego); 4. 81. WZD, połączone z sesją naukową o tematyce „pogranicze polsko-białorusko-litewskie”, zorganizuje Oddział Warszawski w 50-lecie jego istnienia i 110-lecie PTL, w Supraślu, przy organizatorskim udziale Muzeum Wsi Białostockiej (list w tej sprawie do prezesa ZG PTL wystosował wiceprezes Zarządu Głównego, dr Andrzej Stawarz); 5. do Biura PTL należy przysyłać materiały „propagandowe” np. afisze, jak również wyroby artystyczne w celu ozdobienia nowego lokalu; 6. do drugiego tomu zbiorowej publikacji *Etnografowie i ludoznawcy polscy...* należy przysyłać biogramy lub propozycje haseł (Oddział Krakowski); 7. (wniosek prof. B. Jaworskiej): nadsyłać do ODiIE dane bibliograficzne, informacje o indywidualnym aktualnym dorobku naukowym; 8. (wniosek dr. A. Błachowskiego): do Biura ZG PTL przekazywać również informacje na temat wkładu danego oddziału dla swego środowiska. Wnioski zostały przegłosowane.

W dalszej dyskusji zabrała głos m.in. główna księgowa, p. Agata Sikora, przypominając, że jedynym uprawnionym płatnikiem w rozliczeniach z Urzędem Skarbowym i ZUS jest Zarząd Główny, a nie oddziały. Dyr. P. Suchecka ponownie zaapelowała o pomoc w ozdobieniu lokalu Biura. Dr A. Spiss przypomniała, iż termin nadsyłania na adres Oddziału Krakowskiego biogramów do drugiego tomu *Etnografowie i ludoznawcy polscy...* upływa z końcem grudnia 2004 roku.

W podsumowaniu obrad prezes prof. D. Simonides przyznała, że z zainteresowaniem wysłuchiwała sprawozdań oddziałów, choć generalnie większość była za długa, rozumie jednak, że aktywne oddziały chcą się pochwalić swoimi dokonaniem. Zamiarem Pani Prezes jest wydanie wszystkich sprawozdań z okresu dwóch jej kadencji oraz „historii ilustrowanej fotografiami” dwukrotnych, w niewielkiej odległości czasowej, przeprowadzek biura, biblioteki i archiwum, a to w celu zaprezentowania na szerszym forum skądinąd mało znanego Towarzystwa naukowego, jego osiągnięć naukowych i popularyzacyjnych oraz zasług dla podtrzymania tożsamości kulturowej i etnicznej lokalnych społeczności.

Przewodnicząca prof. T. Smolińska w serdecznych słowach podziękowała zebranych za uczestnictwo w obradach i zaprosiła na dwudniową sesję naukową „Kultury wobec globalizacji. Problematyka unifikacji kulturowej w zainteresowaniach polskiej humanistyki”.

Na zakończenie, w imieniu organizatorów zjazdu, dr Anna Nadolska-Styczyńska wygłosiła komunikat organizacyjny.

Anna Spiss

**„KULTURY WOBEC GLOBALIZACJI. PROBLEMATYKA UNIFIKACJI
KULTUROWEJ W ZAINTERESOWANIACH POLSKIEJ HUMANISTYKI”.
KONFERENCJA TOWARZYSZĄCA JUBILEUSZOWEMU
— LXXX ZJAZDOWI POLSKIEGO TOWARZYSTWA
LUDOZNAWCZEGO, ŁÓDŹ, 24–25 WRZEŚNIA 2004**

Miedzy 23 i 26 września 2004 roku odbywał się w Łodzi Walny — jubileuszowy — LXXX Zjazd PTL. Towarzyszyła mu konferencja naukowa „Kultury wobec globalizacji. Problematyka unifikacji kulturowej w zainteresowaniach polskiej humanistyki”. Organizatorami spotkania byli: Zarząd Główny i Oddział Łódzki PTL, Katedra Etnologii Uniwersytetu Łódzkiego i Łódzki Dom Kultury. Konferencja została dofinansowana przez Ministerstwo Nauki i Informatyzacji.

Zarówno Zjazd, jak i konferencja odbyły się w gmachu Łódzkiego Domu Kultury, który zapewnił także pełną obsługę techniczną obu spotkań. Współorganizatorami Zjazdu byli ponadto: Muzeum Sztuki w Łodzi, Muzeum Kinematografii oraz Centrum Informacji Kulturalnej w Łodzi.

Pierwszy dzień spotkania przeznaczono na sprawy organizacyjne Stowarzyszenia i Walne Zgromadzenie PTL. Dwa kolejne wypełniła konferencja naukowa, a ostatni dzień — tradycyjnie zajęła wycieczka, która tym razem pokazywała Łódź z okresu „Ziemi Obiecanej”.

W skład komitetu powołanego do organizacji Zjazdu i konferencji weszli: dr hab. Katarzyna Kaniowska, dr Anna Nadolska-Styczyńska oraz dr Paweł Schmidt.

W rozesłanych do zainteresowanych zaproszeniach organizatorzy podali, że celem konferencji było zwrócenie uwagi na kulturowe konsekwencje procesu globalizacji, rozpatrywane zarówno z punktu widzenia wynikających z niej zagrożeń, jak i działań badawczych i popularyzatorskich podejmowanych w celu ochrony dziedzictwa kulturowego różnych grup etnicznych świata. Autorów koncepcji wstępnej interesowała antropologiczna analiza procesów towarzyszących globalizacji oraz zjawiska odradzania się tożsamości etnicznej i kulturowej, a także potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego. Planowano obrady w trzech grupach zagadnień:

- kultury etniczne wobec globalizacji;
- dziedzictwo kultury narodowej wobec unifikacji kulturowej;
- globalizacja a polityka.

Recenzujący plany konferencji prof. dr hab. Zbigniew Jasiewicz zwrócił uwagę na podjęcie tematyki pozaeuropejskiej oraz na wartość przyjętego założenia, że „globalizacji towarzyszy zjawisko glocalizacji związane z lokalnymi tradycjami kulturowymi, z ich możliwością przekształcania bodźców płynących ze świata globalnego”.

Referaty zgłosiło 37 osób. Ze względu na ograniczone możliwości czasowe i wynikające z doświadczeń lat ubiegłych zalecenie Zarządu Głównego PTL dotyczące ograniczenia obrad w równoległych sekcjach na rzecz spotkań plenarnych, po przeprowadzeniu wnikliwej analizy nadesłanych propozycji referatów wybrano ostatecznie 25. Z powodu braku zgłoszeń zrezygnowano z tematu „globalizacja a polityka”, a wystąpienia zgrupowano w trzech zespołach tematycznych: pierwszy dotyczył reakcji rozmaitych typów kultur na procesy globalizacyjne, drugi — ochrony dziedzictwa kulturowego, a trzeci — polskich badań prowadzonych w odniesieniu do obszarów pozaeuropejskich i poruszających zagadnienie zachodzących tam przemian kulturowych.

Konferencję otworzyła prof. Dorota Simonides — prezes ZG PTL, witając w imieniu Zarządu Głównego i Zarządu Oddziału Łódzkiego PTL obecnych gości, a zarazem współorganizatorów: J.M. Rektora Uniwersytetu Łódzkiego, prof. dr hab. Wiesława Pusia, dyrektora Łódzkiego Domu Kultury — mgr. Zbigniewa Ołubka, wicedyrektora gospodarzy — mgr. Elżbietę Krawiec i kierownika Katedry Etnologii UŁ — prof. dr hab. Władysława Baranowskiego.

Kolejnym, miłym punktem spotkania było złożenie życzeń wieloletniemu kierownikowi Katedry Etnologii UŁ i wielokrotnemu prezesowi ZG PTL — prof. dr hab. Bronisławie Kopczyńskiej-Jaworskiej z okazji obchodzonego w tym roku jubileuszu urodzin.

Po zakończeniu części oficjalnej rozpoczęto obrady. Prowadziła je prof. B. Kopczyńska-Jaworska. Na wstępie prof. K. Kaniowska poinformowała zebranych o głównych założeniach merytorycznych konferencji. W tej części sesji wygłoszone zostały cztery referaty, stanowiące niejako „zapowiedź” wymienionych powyżej obszarów zainteresowań poszczególnych części spotkania. Wygłosili je kolejno: prof. Z. Jasiewicz — „Sposób przedstawiania i stosunek do procesów unifikacji kulturowej w etnologii polskiej przełomu XIX i XX wieku”, prof. M. Wieruszewska — „Wyzwania globalizacji jako tło refleksji o kulturze wsi”, prof. S. Szynkiewicz — „Dobrodziejstwa globalizacji z perspektyw kultur dalekowschodnich”, oraz dr Jerzy Kuniewski — „Globalizacja poza kontrolą”. Dyskusja dotyczyła problematyki różnorodności zakresów definiowania globalizacji oraz metodologii badań jej przejawów i następstw.

Sesja popołudniowa, której przewodniczyła prof. Teresa Smolińska, skupiła uwagę na problematyce mechanizmów globalizacji i jej kulturowych następstw oraz różnorodności antropologicznych perspektyw badawczych dotyczących tej problematyki.

Kolejną grupę tematów zaprezentowano w dwóch sekcjach w sobotę przed południem. Prowadzone były one równolegle przez prof. Irenę Bukowską-Floreńską oraz prof. Zbigniewa Jasiewicza. Wygłoszone referaty dotyczyły działań podejmowanych przez rozmaite instytucje: muzea, ośrodki kultury, stowarzyszenia regionalne itd. na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego. Wystąpienia opracowano na podstawie doświadczeń badawczych i zawodowych z różnych obszarów Polski. Prezentowano w nich przykłady sprawdzonych działań z tego zakresu, zwracano uwagę na potrzebę objęcia nimi nowych mniejszości etnicznych w Polsce, a także omawiano niepokojące przejawy stereotypowego myślenia i działania, wykorzystującego do celów komercyjnych swoistego rodzaju „modę” na regionalizm, etniczność, dziedzictwo kulturowe itp. Kilka wystąpień poświęcono wykorzystywaniu „narzędzi globalizacji”, takich jak Internet czy reklama dla propagowania treści obejmujących problematykę dziedzictwa kultury regionu.

Ostatnia, popołudniowa, plenarna sesja poświęcona była problematyce tożsamości etnicznej i kulturowej obszarów pozaeuropejskich oraz mniejszości etnicznych i narodowych w Polsce. Przewodniczył jej prof. Sławoj Szynkiewicz. Zebrani mogli zapoznać się ze zjawiskiem tworzenia w ZSRR jednolitej idei „miast słońca” kosztem miejscowych, etnicznych i narodowych tradycji urbanistyczno-architektonicznych, ze specyfiką ruchów feministycznych w Ekwadorze, czy też nowymi formami wypowiedzi artystycznej mieszkańców Tanzanii, powstałymi na skutek kontaktów miejscowych artystów z turystami z Europy i Ameryki.

Podobną tematykę — zmian zachodzących w wypowiedziach artystycznych, tym razem w odniesieniu do tkanin afrykańskich, poruszała towarzysząca konferencji wystawa „Bogolan, korhogo i inne tkaniny Afryki Zachodniej”, którą zorganizowało w Galerii „Nowa” Łódzkiego Domu Kultury Muzeum Miejskie w Żorach, przy współpracy Ośrodka Regionalnego ŁDK oraz Oddziału Łódzkiego PTL. Autor scenariusza tej ekspozycji, mgr Lucjan Buchalik, oprowadził uczestników konferencji po wystawie, przedstawiając jej główne założenia i udzielając odpowiedzi na liczne pytania.

Na zakończenie konferencji zebrani wysłuchali dwóch komunikatów relacjonujących efekty badań prowadzonych przez młodych badaczy wśród polskich Tatarów i Karaimów. Wywołały one ciekawą dyskusję z udziałem badaczy-specjalistów z tego zakresu: prof. Swietłany Czerwonnej, prof. Sławoja Szynkiewicza i dr Anny Kowalskiej-Lewickiej. Ponadto wypowiedzi dyskutantów krążyły wokół problemów przemian zachodzących w kulturach Ekwadoru oraz współczesnej sztuki pozaeuropejskiej i jej miejsca w kulturze miejscowych społeczności.

Na koniec wszyscy goście mogli zapoznać się z materiałami filmowymi prezentowanymi przez uczestników konferencji i powrócić raz jeszcze do tematyki różnorodności sposobów podtrzymywania tożsamości etnicznej i kulturowej oraz ochrony dziedzictwa kulturowego w wybranych regionach Polski.

Konferencję podsumowała merytorycznie prof. Katarzyna Kaniowska, zwracając uwagę na najważniejsze efekty spotkania, precyzując między innymi następujące wnioski:

- z przytoczonych badań i rozważań wynika, że proces globalizacji nie niesie ze sobą aż takich zagrożeń dla kultur, jakie zwykle się z nim kojarzy, że wytwarzają one pewne mechanizmy obronne lub wykorzystują niektóre elementy globalizacji dla ratowania lub podtrzymywania tożsamości;

- wyraźnie widoczna jest różnorodność reakcji na procesy globalizacji, uzależniona od typu kultury (lokalna, regionalna, etniczna itd.);

- w naukach antropologicznych widoczna jest różnorodność spojrzeń i różnorodność interpretacji zjawisk związanych z globalizacją;

— konferencja wskazała, jak bardzo znacząca jest rola etnologicznego i antropologicznego spojrzenia na procesy globalizacji;

— spotkania po raz kolejny podniosły kwestię roli, jaką antropolog odgrywa i może (lub powinien) odgrywać we współczesnym, zmieniającym się świecie oraz konieczności poszerzania obszarów zainteresowań antropologii o sfery dotychczas niechętnie podejmowane (np. ekonomia);

— po raz kolejny zwrócono także uwagę na rozmaite i nieściśle pojmowanie terminów powszechnie stosowanych w etnologii i antropologii.

Konferencję zakończyła w imieniu organizatorów wiceprezes ZG PTL — prof. Teresa Smolińska, dziękując wszystkim organizatorom i uczestnikom sesji za liczny i aktywny udział. Wszystkich zebranych zaproszono na kolejne Walne zgromadzenie PTL, które odbędzie się we wrześniu 2005 roku w Supraślu.

Anna Nadolska-Styczynska

POSIEDZENIE KOMITETU NAUK ETNOLOGICZNYCH PAN, OLSZANICA, 14–15 MAJA 2004

Kolejne posiedzenie KNE PAN odbyło się w dniach 14–15 maja w Olszanicy i połączone było z konferencją naukową poświęconą współczesnej roli muzeów skansenowskich.

Organizatorami spotkania byli — obok Komitetu Nauk Etnologicznych PAN — Stowarzyszenie Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce (dr hab. Jan Święch), Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku (dyr. mgr Jerzy Ginalski) oraz prof. dr hab. Jerzy Czajkowski, pomysłodawca i koordynator spotkania. Organizatorzy uzyskali też finansowe wsparcie z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego.

Spotkanie zgromadziło 25 uczestników — członków KNE oraz pracowników naukowych muzeów, a także gości z zagranicy, skansenologów: dr. Jiri Langera z Rožnova (Czechy), dr. Mirosława Sopoligę ze Svidnika (Słowacja) oraz dr. Romana Radowycza ze Lwowa.

Program spotkania był przez organizatorów tak skonstruowany, by w krótkim czasie pobytu uczestnicy mogli nie tylko wziąć udział w debacie Komitetu i konferencji naukowej, ale także poznać Park Etnograficzny Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku i uczestniczyć w wycieczce do ukraińskich wsi karpackich na trasie Stary Sambor — Chyrow — Libuchora o zachowanej kulturze ludowej bliskiej kulturze bojkowskiej. Niezwykła serdeczność i ujmująca gościnność gospodarzy oraz organizacyjne talenty i dbałość o każdy szczegół zaplanowanego programu sprawiły, że będziemy wszyscy wspominać pobyt w Olszanicy z uznaniem i z przyjemnością.

Pierwszy dzień spotkania miał napięty program. Wcześniej rano zaplanowany był kilgogodzinny pobyt w Parku Etnograficznym Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku. Dyrektor Muzeum, Jerzy Ginalski, zapoznał nas z dotychczasowymi osiągnięciami i pracami Parku, przedstawił plany rozwoju i związane z tym problemy. Z pomocą kustosza, mgr Huberta Ossadnika, zwiedziliśmy teren Parku, wybrane obiekty, w tym niezwy-

kle interesujący, nowy sektor — ekspozycję urządzeń przemysłu naftowego, gromadzący unikatowe zabytki. Wprowadzenie tej ekspozycji do Parku sprawiło, że uwiarygodnia się świadectwo przeszłości — kultura ludowa na tych terenach współistniała na przestrzeni dokumentowanych przez Muzeum czasów z przemysłem naftowym. Zapoznaliśmy się też z najbliższymi planami Muzeum, tj. z projektem powstania nowego sektora Parku. Ma to być rekonstrukcja małego miasteczka (ryнку i odchodzących od niego krótkich uliczek). Projekt ten wprowadziłby dodatkowy element przeszłej rzeczywistości, tym ważniejszy, że takich ekspozycji brakuje w muzeach na wolnym powietrzu.

Po południu, w Olszanicy, odbyło się posiedzenie Komitetu Nauk Etnologicznych, a po nim konferencja.

Posiedzenie KNE rozpoczęło się od uczczenia pamięci zmarłych członków Komitetu: prof. dr. hab. Czesława Hernasa i prof. dr. hab. Edwarda Pietraszki. Po krótkich komunikatach dotyczących środków przeznaczonych przez Wydział I Nauk Społecznych, przyjętych przez Komitet priorytetowych kierunkach badań (teorie i metody etnologicznych i antropologicznych badań nad kulturą; kultury lokalne i ich dziedzictwo wobec procesów globalizacji; etniczność we współczesnym świecie: przejawy i konsekwencje), apelu ODiIE o nadsyłanie danych o publikacjach oraz negatywnej oceny wniosku o powołanie nowej dziedziny nauki — „nauki o cywilizacjach”, prof. A. Posern-Zieliński złożył sprawozdanie z pracy Komisji ds. Nowego Programu Studiów Etnologicznych. Przedstawiając nowe ramy programowe studiów, zwrócił uwagę na zmiany i uzasadnienia tych zmian. W dyskusji dotyczącej nowego programu zabierali głos: prof. S. Szynkiewicz, prof. J. Stęszewski, prof. W. Baranowski, prof. J. Czajkowski oraz ks. prof. H. Zimoń. W konkluzji dyskusji prof. Posern-Zieliński zaznaczył, iż możliwe są jeszcze dyskusje nad zawartością ustalonych nowym programem zajęć i spotkania zainteresowanych tym pracowników katedr i instytutów. Prof. Zimoń zwrócił uwagę, iż część zgłaszanych w dyskusji wątpliwości jest bezprzedmiotowa, bowiem program realizuje ustalenia tzw. Karty Bolońskiej, wyznaczającej kierunek zmian w kształceniu uniwersyteckim.

Kolejny punkt porządku obrad referował prof. Z. Jasiewicz. Była to kwestia członkostwa PAN dla przedstawicieli nauk etnologicznych. Ponieważ etnologia nie znalazła się pośród dziedzin reprezentowanych wśród członków PAN, w dyskusji zrodził się wniosek o zaktywizowanie starych o obecność naszej dyscypliny w PAN. Prof. M. Drozd-Piasecka podkreśliła, iż choć brak etnologa wśród członków PAN, fakt pojawienia się jej na liście dyscyplin, z których będzie się wybierać członków, jest już znaczącym sygnałem świadczącym o randze etnologii. Wskazano na prof. dr. hab. A. Posern-Zielińskiego, spełniającego warunki wyboru do PAN.

Zebrani podjęli następnie uchwałę o przekazaniu części nakładu publikacji z serii „Prace Komitetu Nauk Etnologicznych” (nr 12) *Wschód w polskich badaniach etnologicznych* do dystrybucji Polskiemu Towarzystwu Ludoznawczemu.

W czasie przeznaczonym na wolne wnioski powrócono jeszcze do sprawy obecności przedstawicieli etnologii wśród członków PAN. Prof. L. Mróz zwrócił uwagę, iż dodatkowym argumentem przemawiającym za posiadaniem przez nasze środowisko członka PAN — jest liczne grono pracowników naszych instytutów i katedr. Prof. Z. Kłodnicki zasugerował, by etnologowie rozpoczęli starania o reprezentowanie naszej dyscypliny w PAU. Sugestię tę prof. D. Tylkowa uznała za szczególnie trafną i wartą realizacji. Uczestnicy zebrania poparli tę inicjatywę.

Po krótkiej przerwie rozpoczęła się sesja naukowa „Rola muzeów skansenowskich w zjednoczonej Europie”. W przedmiot debaty wprowadził prof. Z. Jasiewicz, omawiając funkcje społeczne współczesnego muzeum na wolnym powietrzu. Prof. J. Czajkow-

ski mówił o muzealnictwie skansenowskim w Polsce na tle europejskich dokonań w tej dziedzinie. Dyrektor Muzeum Budownictwa w Sanoku, mgr J. Ginalski, przedstawił interesujące efekty analiz stanowisk archeologicznych w Trepczy pod Sanokiem, mówiące o kształtowaniu się zrębów organizacji państwowej w XII–XIII wieku na tym terenie. W drugiej części sesji zostały przedstawione referaty przygotowane przez zaproszonych na sesję gości zagranicznych. Dr J. Langer wygłosił referat „Muzea na wolnym powietrzu — tezaursami tradycyjnej architektury w Europie”. Dr M. Sopoliga omówił „Stan i perspektywy muzealnictwa skansenowskiego na Słowacji”. Dr R. Rodowycz przedstawił natomiast wyniki badań nad „Budownictwem drewnianym na Ukrainie w pobliżu granicy z Polską”. W dyskusji, jaka wywiązała się po wystąpieniach referentów, a której przewodniczył prof. Z. Kłodnicki, zabierali głos: M. Drozd–Piasecka, S. Szyrkiewicz, J. Stęszewski, J. Czajkowski, K. Kaniowska, A. Posern–Zieliński. W dyskusji, jak i w rozmowach po zakończeniu sesji dominowały kwestie dotyczące specyfiki ekspozycji skansenowskich, przyszłości muzeów na wolnym powietrzu, dokumentacyjnych i dydaktycznych funkcji tych muzeów, a także wagi pracy naukowej prowadzonej przez te placówki.

Następny dzień spotkania przeznaczony był przez organizatorów na wyjazd na Ukrainę. Zobaczyliśmy karpackie wsie z zachowanym tradycyjnym budownictwem i licznymi żywymi jeszcze elementami kultury materialnej, cerkwie i niezwyklej urody krajobraz tych terenów. Znakomita wiedza o tych terenach, jaką służyli nam organizatorzy — Jerzy Ginalski i Hubert Ossadnik, pozwoliła dzięki temu jednodniowemu pobytowi na wsi karpackiej dostrzec i zrozumieć bardzo wiele. Na wszystkich nas ten świetnie zorganizowany wyjazd wywarł ogromne wrażenie. W imieniu wszystkich uczestników pragniemy jeszcze raz podziękować gospodarzom i organizatorom spotkania za znakomite przygotowanie konferencji, wyjazdu na Ukrainę i całego pobytu w Sanoku i Olszanicy. Serdeczność, gościnność i niezmiernie interesujący naukowy program spotkania będzie z pewnością długo przez wszystkich jego uczestników wspominany.

Katarzyna Kaniowska

KONFERENCJA „TOLERANCJA I JEJ GRANICE W RELACJACH MIĘDZYKULTUROWYCH”, POZNAŃ, 27–28 LISTOPADA 2003

27–28 listopada 2003 roku w budynku Collegium Historicum Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu spotkali się badacze pochodzący z różnych środowisk naukowych, wszyscy zajmujący się sprawą tolerancji. Zorganizowanie obrad stało się możliwe dzięki współpracy trzech ośrodków: Komitetu Nauk Etnologicznych PAN, Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM i Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej z Warszawy. Konferencja, z założenia interdyscyplinarna, miała na celu przedstawienie szerokiego spektrum problematyki tolerancji. Zaproszeni goście byli bowiem antropologami, historykami, politologami, filozofami, psychologami i socjologami. Stąd też tematów i punktów widzenia było wiele. Dla większej przejrzystości, organizatorzy podzielili czas obrad na sześć sesji tematycznych. W blokach kolejno wysłuchaliśmy referatów dotyczących podstawo-

wych zagadnień związanych z tematyką tolerancji, jej wymiarem politycznym i prawnym, perspektywie porównawczej i międzykulturowej, a także przyjrzelśmy się polskim kontekstom tolerancji. Drugiego dnia zajęliśmy się praktyką i szczególnymi przypadkami związanymi z problematyką tolerancji. Każdą sesję kończyła dyskusja, w której uczestnicy mieli czas na wyrażenie własnych opinii i komentarzy, a także podzielenie się wątpliwościami, które się narodziły w trakcie słuchania referatów.

Otwierając konferencję, organizatorzy zwrócili uwagę na istotność podjętego tematu we współczesnym, rozwijającym się świecie. Pierwszą sesję otworzył referat Wojciecha J. Burszty (Szkola Wyższa Psychologii Społecznej), który zwrócił uwagę na istotność relatywizmu kulturowego w postrzeganiu tolerancji. Czy można bowiem mówić o cnocie tolerancji bez założenia relatywizmu kulturowego? Przedstawione w trakcie referatu postawy tolerancji (od postawy biernej, poprzez otwartość do entuzjastycznej aprobaty odmienności), a także modele tolerancji były dalszym wyznacznikiem późniejszych dyskusji. Kolejnym referentem był Aleksander Posern-Zieliński (Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM), który przedstawił pragmatyczno-liberalny punkt widzenia tolerancji. W swoim wystąpieniu zaproponował kilka sposobów unikania konfliktów międzykulturowych, m.in. budowanie komunikacji międzykulturowej, dialog, negocjacje oraz ustalenie pewnych kompromisowych rozwiązań. Jedną z form negocjowania jest tolerowanie tego, co łączy, a nie tolerowanie tego, co separuje. Tutaj też pojawiło się pytanie, jak poradzić sobie z dualizmem: uniwersalizm praw człowieka a poszanowanie innych kultur. Metafora ruchu drogowego, gdzie każdy ma inny cel, a jednak wszyscy przestrzegają pewnych wspólnych zasad, jest próbą odpowiedzi na to pytanie. Następnie Beata Pajak (Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM) przedstawiła tolerancję w warunkach demokratycznych na przykładzie Czech i Słowacji. W krajach tych, gdzie panuje równość wobec prawa, a rozwiązania prawne są na wysokim poziomie, panuje negatywny stosunek do mniejszości romskiej. Czy zatem można rozważać specyfikę krajów Europy Środkowo-Wschodniej pod względem tolerancji lub jej braku? Ostatnim referatem pierwszej sesji było wystąpienie Jaromira Jeszke (Zakład Komunikacji Międzykulturowej UAM), który naświetlił punkt widzenia historyka. Historyk może poszukiwać jednej obiektywnej prawdy lub też może założyć, że takich prawd jest wiele. Ten drugi — to historyk antropologizujący, czyli mający świadomość swojej kultury, która jest zawsze filtrem każdej prawdy. Referent postuluje odejście od narodowego punktu widzenia w poszukiwaniu prawd historycznych, w zamian za ujęcie wielowątkowe, regionalne.

Drugą sesję, zatytułowaną „Tolerancja — wymiar prawny i polityczny” rozpoczął Walter Żelazny (Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza, Tychyn) referatem „Prawo czy tolerancja w relacjach międzykulturowych”. Analizował on możliwość wprowadzania praw zbiorowych do państw narodowych, a także wielokulturowych i konsekwencje z tego wynikające. Monika Sobako (Instytut Filozofii UAM) przedstawiła natomiast filozoficzny aspekt tolerancji w kontekście władzy oraz dylematy związane z praktyką uznania w świecie współczesnym. Głównym celem referatu „Tolerancja a władza. O kształtowaniu tożsamości kulturowych w przestrzeni polityki” było sproblematyzowanie samego pojęcia „relacji międzykulturowych” oraz pokazanie nieusuwalnego splecenia mechanizmów konstruowania tożsamości z relacjami władzy. Natomiast Anna Urbańska (Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Poznań) wygłosiła referat na temat ograniczonej tolerancji w Chinach, a dokładnie asymilacji mniejszości w tym kraju. Odmienność kulturowa jest o tyle akceptowana, o ile dostosowuje się do systemu chińskiego. Tu jednak pojawiło się pytanie, na ile w krajach niedemokratycznych można w ogóle mówić o tolerancji. Dyskusja po tym referacie trwała aż do przerwy obiadowej.

Kolejny, trzeci blok dotyczył aspektu tolerancji w perspektywie porównawczej i międzykulturowej. Rozpoczął go Ryszard Vorbrich (Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM) referatem „Tolerancja racjonalna czy subiektywna. Europa wobec okaleczania narządów płciowych”. Referat cieszył się dużą popularnością również wśród studentów. Szczegółowe przedstawienie liczby osób poddających się rokrocznie obrzezaniu oraz eksyzji, przedstawienie możliwych aspektów dokonywania tych zabiegów, wzbudziło jednak wiele kontrowersji, które ujawniły się w dyskusji. Następnym referentem był Sławoj Szynkiewicz (Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Warszawa), który przedstawił referat „Ideologizacja jako źródło nietolerancji na przykładzie Europy i Tybetu”. Referent zwrócił uwagę na to, że prawa człowieka nie są uniwersalne, bo nie dotyczą wszystkich kultur w tym samym zakresie. Zauważył też, że istnieją sytuacje, kiedy asymilacja do pewnego stopnia może być przejawem tolerancji w stosunku do inności. Ewa Nowicka (Instytut Socjologii UW) w referacie zamykającym tę sesję, przedstawiła reakcje na odmienność kulturową wśród ludów syberyjskich i europejskich. Zwróciła też uwagę na istotną rolę antropologa i jego uprzywilejowaną, ale też trudną pozycję w dyskursie o tolerancji. Antropolog rozumiejący mechanizm kulturowy ma też prawo poczuć wewnętrzny sprzeciw wobec kultury, którą bada. To, jak zareaguje, często zależy jednak od niego oraz celu i problematyki prowadzonych badań.

Ostatni blok tego dnia, dotyczący kontekstów polskich, otworzyła Izolda Topp (Instytut Kulturoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego). Jej referat dotyczył Kotliny Kłodzkiej i ujęcia etniczności jako towaru. Kotliną Kłodzką jest swoistą enklawą zamieszkaną przez przedstawicieli wielu kultur, jednocześnie zderzenie tych kultur nie doprowadziło do konfliktu. Wyjaśnieniem tej sytuacji może być powojenna solidarność, a dziś wspólne interesy, oparte na wykorzystaniu właśnie tradycji i przebudzonej etniczności. Sławomir Łodziński (Instytut Socjologii UW) w referacie „Tolerancja czy akceptacja. Stosunki większość–mniejszość w Polsce w oczach przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych po 1989 roku” przedstawił badania prowadzone z liderami organizacji mniejszości narodowych i etnicznych. Być mniejszością łączy się z uczuciem inności, marginalizacją, ale nie z uczuciem „gorszości”, to również ciągła walka o utrzymanie swojej tożsamości. Obrady tego dnia zakończył referat Jacka Nowaka (Instytut Socjologii UJ) „Przestrzeń i czas w konstruowaniu granic symbolicznych”. Zaprezentował on badania dotyczące pojęcia przestrzeni na Łemkowszczyźnie.

Drugi dzień obrad wypełniły prace w dwóch sesjach. Pierwszą z nich otworzyła Agnieszka Borowiak (Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej), która przedstawiła referat „Tolerancja a światopogląd”. Referentka przedstawiła punkt widzenia psychologa na trzy rodzaje światopoglądów: tradycyjny, modernistyczny i postmodernistyczny. W badaniach prowadzonych w Warszawie uzyskała wyniki świadczące o wpływie świadomości respondentów na ich otwartość na postawy tolerancyjne. Kolejny referat, „Praktyczny wymiar tolerancji”, wygłoszony został przez Izabelę Idzik (Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM), autorkę tego sprawozdania. W swoim wystąpieniu zaprezentowała jedną z możliwości kształtowania się postaw tolerancji na międzynarodowych wolontariackich wymianach młodzieży (tzw. workcampach). Referat ujmował „workcamp” jako miejsce trwałego uczenia się tolerancji, przekraczania własnych granic kulturowych oraz odrzucania, a czasem też tworzenia nowych stereotypów.

Ostatnią sesję, zawierającą cztery referaty dotyczące studium przypadków, otworzył Witold Misiura–Rewera (Wydział Politologii UMCS) referatem „Status cudzoziemców w relacjach regionalnych we Włoszech”. Referent przedstawił stan prawny nielegalnych imigrantów we Włoszech i ukazał też pewne luki prawne, wykorzystywane przez niektó-

rych z nich. Agnieszka Chwieduk (Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM) w referacie „Tolerancja wśród alzackich elit — trzy przypadki” ukazała obraz elit alzackich i ich postaw, deklaracji i czynów wobec obcych. Materiał zebrany w Alzacji ukazuje postawy ambiwalentne, gdzie deklaracje wypowiediane przez respondentów nie zawsze pokrywają się z czynami wobec cudzoziemców. Referat wygłoszony przez Magdalenę Lorenc (Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM) „Determinacja i kompromis z perspektywy konfliktu izraelsko-palestyńskiego”, przedstawił dylematy związane z konfliktem mającym miejsce od wielu lat i uzmysłowił, jak trudno jest niekiedy osiągnąć porozumienie i przezwyciężyć konflikt. Ostatnim referatem konferencji był wykład orientalisty Macieja Gaca (Katedra Orientalistyki UAM), „Zamorskie diabły, długie nosy... Recepcja obcych ludów i narodów w języku Chińczyków Han”. Językoznawcze próby przedstawienia uczestnikom wpływu języka na postrzeganie danego ludu było ciekawym ujęciem problemu przenoszenia stereotypów narodowych.

Obradom towarzyszyły dyskusje i rozmowy kularowe, tak istotne w odnajdywaniu płaszczyzn porozumienia na wszelkich konferencjach interdyscyplinarnych. W końcu to od nas samych musimy rozpocząć kształtowanie zrozumienia innych, również tych, którzy mają inne poglądy od nas samych. Konferencja została zakończona podsumowaniem dokonany przez organizatorów. Zagadnienie, w jaki sposób zajmować się tematem, który jest tak różnorodnie definiowany i tak odmiennie ujmowany, pozostaje otwarte.

Isabella Idzik

„ENTRE AUTRES/AMONG OTHERS” — VIII KONFERENCJA SIEF ORAZ III KONFERENCJA ADAM, MARSYLIA, 26–30 KWIETNIA 2004

Konferencja ta zorganizowana była przez SIEF wspólnie z L'Association d'Anthropologie Méditerranéenne (ADAM), we współpracy z la Mission pour le musée national des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée (MNTAP-CEF) oraz Institut d'Ethnologie Méditerranéenne et Comparative — CNRS (instytut wchodzący w skład Maison Méditerranéenne des Sciences de l'Homme, Université de Provence d'Aix-Marseille w Aix-en-Provence).

Tytułowe „Entre Autres” uzupełniał podtytuł: „Rencontres et conflits en Europe et en Méditerranée/Encounters and Conflicts in European and Mediterranean Societies”. Tak ogólne ramy pozwoliły zbudować wielką (i bardzo sprawną pod względem organizacji) strukturę, zdolną wypełnić czas wszystkim przybyłym. Obrady i praca w grupach dyskusyjnych trwały nieprzerwanie przez prawie 4 dni (ostatniego dnia można było skorzystać z bogatej oferty wycieczkowej po muzeach Marsylii i Prowansji).

Stawiło się 414 referentów z 38 krajów świata — reprezentowane były wszystkie kontynenty. Oczywiście, z racji tak wielkiej liczby osób, przewidziano pracę w małych grupach seminaryjnych, tworzących większe tematyczne zespoły, a każdy z nich skupiony był wokół jednego, ogólniejszego zagadnienia. Każdy dzień otwierały odczyty plenarne. Do ich wygłoszenia zaproszono sześciu naukowców: Christiana Brombergera (Université de Provence, IDEMEC-MMSH, Aix-en-Provence), który wygłosił wykład inauguracyjny, jako współgospodarz konferencji — „Entre autres en Méditerranée”; Ja-

sne Capo-Zmegac (Institut of Ethnology and Folklore Recherche, Zagrzeb), „Encounter and Conflict of Co-Ethnic Populations: Discourse and Practice”; Barbarę Kirhenblatt-Gimblett (Departement of Performance Studies, New York University), „From Ethnology to Heritage: The Role of the Museum”; Barbro Klainna (SCASS, Upsala), „Becoming rooted in the North: Twenty years of Conflict and Co-existence”; Daniela Millera (University College, London), „Ethnography in Private”; Susan Slyomovics (University of Massachusetts, Boston), „The Martyrs’ Village”; Mohammeda Tozy’ego (Université de Casablanca), „L’anthropologie religieuse à l’épreuve des peurs du 11 septembre”.

Jak widać z powyższego, dobór głównych referentów oddał w ścisły sposób tytułowe zagadnienie przywołujące spotkania i konflikty w Europie i Śródziemnomorzu (wykłady takie powinny być reprezentatywne dla idei i celu każdego spotkania naukowego, szczególnie planowanego na tak wielką skalę i przy tak ogólnie sformułowanym temacie, co rzeczywiście pozwoliło w tym przypadku na liczny udział wielu osób, prezentujących różne zainteresowania badawcze). Uwypuklono zasadniczy aspekt, charakteryzujący te dwie przeciwstawne sobie sytuacje, które określają jakość wszystkich relacji międzyludzkich, kiedy to szukająca samookreślenia jednostka buduje swoją tożsamość w opozycji do innych lub czyni to, odnajdując elementy wspólne, które ją z nimi łączą.

Śledzić to było można, zapoznając się z czterema zagadnieniami badawczymi, wokół których zorganizowano odrębne grupy dyskusyjne (one także były otwarte dla wszystkich zainteresowanych). Jednym z takich problemów było znaczenie terytorium i przestrzeni, widzianych jako miejsca jednoczenia się oraz podziału, co znajduje wyraz w różnych kulturowych i społecznych strategiach (np. wytyczanie granic, oznaczanie sfer publicznych i prywatnych, odróżnianie „swoich” i „obcych”, turystyka, mobilność spon-taniczna czy przymusowa w postaci różnych ruchów migracyjnych, stąd wyrasta także zainteresowanie dziedzictwem kulturowym i tradycją). Innym obszernym tematem, który obudowano kilkunastoma grupami seminaryjnymi, była kultura materialna (dyskutowa-no nad zagadnieniami związanymi z pożywieniem, z kulturą jedzenia, medycyną naturalną i zdrowiem, sportem, gram i zabawami, „językiem” przedmiotów, będących świadectwem wzajemnych wpływów i kontaktów, również na tle pytań, jakie zadaje sobie muzeologia). Trzecim zagadnieniem była religijność i ideologia (rozważane było np. zjawisko synkretyzmu, konfliktów religijnych, przemocy, współczesnego znaczenia pielgrzymek, stosunków między płciami). Do ostatniego działu włączono muzykę i folklor słowny oraz rozprawy traktujące o organizacji pracy (m.in. na przykładzie pasterstwa czy przemysłu drzewnego w kontekście stosunków z władzą różnego szczebla, sposobami zarządzania, ochroną środowiska itp.).

Ogółem, wokół owych czterech głównych osi tematycznych, utworzono 34 grupy dyskusyjno-seminaryjne. Z tego względu, w obecnym tekście sprawozdawczym nie sposób dokładnie omówić treści wszystkich (lub nawet wybranych) wystąpień. Było ich bowiem tyle, ilu uczestników, a każda z grup seminaryjnych, pracująca oddzielnie nad wybranym zagadnieniem, zasługuje na uwagę. Mam jednak nadzieję, że cel i charakter owej konferencji oddało przynajmniej streszczenie zawartości głównych działów tematycznych, które były rozwijane szczegółowo przez każdego z referentów. Co najwyżej może zastanawiać wydzielenie Śródziemnomorza z Europy. Podkreślana kulturowa odmienność Śródziemnomorza (choćaby w tekście wykładu inauguracyjnego autorstwa Christiana Brombergera), nie doczekała się przeciwwagi w postaci głosu próbującego wskazać na równie swoisty charakter kultury europejskiej jako odrębnej i równie swoistej całości. Konferencja raczej postawiła nacisk na ukazanie kulturowej specyfiki obszaru śródziemnomorskiego, który pełni rolę centrum wobec pozostałych części Europy. Paradoksalnie, wykazały to wystąpienia pre-

zentowane nie przez specjalistów od Śródziemnomorza, ale referentów zajmujących się innymi terenami europejskimi. Swoiste i typowe problemy charakterystyczne dla kultury śródziemnomorskiej (co podkreślali eksperci od tego obszaru), jak np. współzycie grup odrębnych kulturowo na jednym obszarze, czy problem separacji płci, poruszane w referatach „europeistów” udowadniały, że pewne problemy mają jednak o wiele szerszy zasięg, niż wybrany obszar rozciągający się wokół Morza Śródziemnego. To zaś i tak mogłoby posłużyć jako argument przemawiający na korzyść wizji o centralnej, kulturotwórczej funkcji spełnianej przez Śródziemnomorze w stosunku do pozostałych terenów.

Przedostatniego dnia konferencji odbyło się zebranie organizacyjne SIEF, na którym wybrano następujących członków do władz stowarzyszenia: na prezydenta ponownie wybrano Reginę Bendix (Niemcy) oraz na jednego z wiceprezydentów Bjarne Rogana (Norwegia). Drugim wiceprezydentem został Peter Jan Margry (Holandia). Pozostali członkowie zarządu to: Reginald Rogan (Wielka Brytania), Luisa del Giudice (USA), Marjetka Golez-Kaucic (Słowenia), Ullrich Kockel (Wielka Brytania), Caterina Pasqualino-Regis (Włochy), Brigitta Svensson (Szwecja) oraz João Leal (Portugalia). Powołana została także nowa grupa robocza SIEF: „The Ritual Year”, na której czele stała dr Emily Lyle z Uniwersytetu Edynburskiego (Department of Celtic and Scottish Studies).

Dodatkowym punktem programu, wynikającym z tego, że konferencję współorganizował MNTAP-CEF, była wystawa robocza dotycząca projektu wystawienniczego przyszłego, zreformowanego Musée des Arts et Traditions populaire, mieszczącego się w Paryżu. Od 2002 roku trwają intensywne prace nad jego przenosinami do Marsylii. Placówka zmieni swój charakter, jak wskazuje na to propozycja przemianowania jej na Musée national des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée. Rozciągnie swoje zainteresowania na większy obszar, poszerzając swoją kolekcję o nowe nabytki oraz dokonując zmiany koncepcji aranżacji ekspozycji stałej i wystaw czasowych. Muzeum zajmie nowoczesną siedzibę, która powstanie specjalnie na jego potrzeby (ulożona będzie tuż u wejścia do Starego Portu w Marsylii z widokiem na jedną z najpiękniejszych panoram miasta portowego w Europie). Otwarcie planowane jest na rok 2008.

Konferencji towarzyszyła także miniksięgarnia, zorganizowana specjalnie na czas trwania tego spotkania naukowego oraz wystawa publikacji, które fakultatywnie mogli przynieść ze sobą uczestnicy, aby zaprezentować wybrane, krajowe pozycje, dotyczące naszej dziedziny naukowej.

Inga Kuźma

KONFERENCJA „WARTOŚCI UNIWERSALNE I ODRĘBNOŚCI NARODOWE TRADYCYJNYCH KULTUR EUROPEJSKICH W WARUNKACH PROCESÓW INTEGRACYJNYCH”, LUBLIN-KAZIMIERZ DOLNY, 23–27 CZERWCA 2004

Konferencja została zorganizowana przez Sekcję Polską Międzynarodowej Organizacji Sztuki Ludowej (w skrócie IOV, Internationale Organisation für Volkskunst, organizacja działająca przy UNESCO) oraz Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie — Wydział Politologii. Odbywała się ona w 25-lecie działalności Sekcji Polskiej IOV.

Głównymi założeniami konferencji było ukazanie wartości tradycyjnych kultur i ich funkcji w kontekście jednoczącej się Europy, a także ich roli w kształtowaniu postaw tolerancji, wspólnych i odrębnych wartości ukazanych w makro- i mikroskali, aktualnych przemian oraz rzeczywistych i urojonych zagrożeń w procesach integracji i globalizacji.

W konferencji wzięło udział około 70 osób z Polski i zagranicy (Litwa, Białoruś, Ukraina, Czechy, Austria, Bułgaria, Grecja, Cypr i Hiszpania). Z ramienia IOV uczestniczył w niej Sekretarz Generalny Aleksander Veigl. Na konferencję zgłoszono 36 referatów, w tym 14 z zagranicy i 22 z Polski. Organizatorzy przyjęli odmienną formułę prezentacji przygotowanych materiałów. Referaty zostały opublikowane w formie książkowej i przekazane uczestnikom przed rozpoczęciem konferencji. Publikacja przygotowana została w wersji dwujęzycznej i zawiera wszystkie zgłoszone referaty w pełnej wersji w języku zgłoszenia (polskim lub angielskim) oraz rozbudowane streszczenia w tłumaczeniu. Dodać należy, że zawiera ona także noty biograficzne autorów referatów. Opierając się na przekazanej publikacji zdecydowano, iż w trakcie konferencji prezentowane będą jedynie wprowadzenia lub najistotniejsze elementy referatów. Zgrupowano je w pięciu blokach tematycznych:

1. „Kultura jako zjawisko społeczne w procesie globalizacji i integracji europejskiej”

W części tej, w referatach V. Krawczyk-Wasilewskiej, A. Ziętek, P. Petrykowskiego, Ż. Stasieniuk skupiono się na kwestiach tożsamości społecznej w aspekcie narodowym, regionalnym, etnicznym i kulturowym oraz przekazie dziedzictwa kulturowego i zmianach w funkcjonowaniu kodów kulturowych, które doprowadzić mogą do dezintegracji zbiorowości społecznych;

2. „Aksjologiczne problemy kultury ludowej”

W części poświęconej problemom aksjologicznym — referaty A. Brzozowskiej-Krajki, H. Mielickiej i O. Mikitienko — omawiano przechodzenie od ‘świadomości tradycyjnej’ do ‘świadomości tradycji’, zwrócono uwagę na rozbięcie tradycyjnego, jednolitego systemu semantycznego i segmentowanie rzeczywistości przez kulturę współczesną oraz na znaczenie badań ponadregionalnych na przykładzie ukraińskiej ballady o „siostrze-trucicielce”. W tej części w publikacji znalazł się także referat nieobecnego na konferencji J. Adamowskiego;

3. „Uniwersalne i narodowe wartości kultury ludowej w krajach europejskich w warunkach procesów integracyjnych”

We wstępnym referacie organizator konferencji, Mieczysław Marczuk, zanalizował sytuację kultury ludowej w procesach cywilizacyjnych i transformacji ustrojowej krajów postkomunistycznych oraz próby wspierania jej rozwoju w skali europejskiej. Kilkanaście kolejnych referatów poświęconych zostało regionalnym aspektom kultury ludowej w kontekście zachodzących przemian (życie na greckiej wyspie Korfu, wartości greckich tańców ludowych, obrzędowość i folklor słowny Bośni i Hercegowiny, rzemiosło ludowe na Białorusi i w Turcji, działalność mniejszości polskiej na Ukrainie, świętowanie w Hiszpanii i in.), elementom uniwersalnym w Europie (np. tradycje niedźwiedzie, mu-

zyka ludowa jako źródło stylów narodowych) oraz badaniom i programom z tym związanym (recepce wartości kultury tradycyjnej na Litwie, badanie dynamiki społecznej folkloru na Białorusi, programy „Trwałego dziedzictwa kulturowego” na Łotwie i „Żywe skarby ludzkości” w Bułgarii). Autorami referatów byli: E.L.J. Theotoky, Ch. Tentzerakis i M. Pappa-Sevou, J. Marti, M. Santova, A.V. Morozov, O. Lobachevskaja, A. Jansone, M.O. Oguz, R. Astrauskas, L. Vakhnina, L. Miličewiç i R. Soldo, B. Bazieliç, E. Szubertowska i A. Leonova;

4. „Uniwersalne i narodowe wartości kultury ludowej w warunkach polskich przemian”

W czwartym bloku tematycznym w referatach W. Bryniewicz, I. Bukowskiej-Floreńskiej, Z. Kupisińskiego omówione zostały wartości występujące w kulturze polskiej w odniesieniu do innych Europejczyków oraz wartości uniwersalne i lokalne w polskiej obrzędowości i plastyce ludowej. W kolejnych referatach S. Rosiński, T. Zaniewska, T. Smolińska, Z. Chojnowski, A. Krupa, J. Laskowska-Otwinowska zwrócili uwagę na specyfikę niektórych regionów (Śląsk, Mazury) oraz takie aspekty, jak znaczenie ludowego muzykowania, kulturowe znaczenie domu i relację ‘swój-obcy’ na współczesnej wsi;

5. „Edukacyjne i wychowawcze wartości kultury ludowej”

W części tej J. Damrosz, D. Kubinowski, M. Pająkowska-Kensik omówili podstawy nauczania regionalizmu w szkołach, możliwości wykorzystania tradycji ludowych w edukacji szkolnej, rozwój i główne założenia etnopedagogiki oraz znaczenie edukacji regionalnej.

Wśród materiałów konferencyjnych znalazły się ponadto dwie ciekawe publikacje: *IOV Międzynarodowa Organizacja Sztuki Ludowej, Sekcja Polska. Kalendarium 1984–2004* oraz Mieczysława Marczyka, *Aleksander Veigl — współpraca folklorystyczna z Lubelszczyzną i Polską*, Lublin 2003.

Konferencja odbywała się pod patronatem władz wojewódzkich i samorządowych Lublina, które w pierwszym dniu obrad gościły jej uczestników, przedstawiając uwarunkowania, stan aktualny i możliwości rozwoju województwa. Zwrócono przy tym uwagę na utrzymywanie się w tym regionie silnych tradycji kultury ludowej, co daje podstawę do organizowania targów i przeglądów sztuki ludowej i zespołów folklorystycznych oraz wykorzystania tych możliwości w dalszym rozwoju regionu, zwłaszcza w sferze turystyki. Podkreślano także historyczne znaczenie Lublina — miasta, w którym zawarto w XVI wieku pokojową unię dwóch państw: Polski i Litwy — oraz obecne znaczenie wschodniego położenia województwa lubelskiego w kontekście wschodniej granicy Unii Europejskiej.

W czasie pobytu w Lublinie uczestnicy konferencji mieli okazję poznać wybrane zabytki miasta oraz zwiedzić obóz koncentracyjny na Majdanku. Praktyczną częścią sesji była wizyta w Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie, w czasie której uczestnicy zapoznali się z różnorodnością i bogactwem prezentowanych społeczności: wiejskiej, ziemiańskiej oraz planowanej małomiasteczkowej. Pięknie położony skansen jest miejscem ukazywania przeszłości nie tylko w formie zabytków materialnych, ale także różnych dawnych form gospodarki (uprawy rolne, hodowla zwierząt itp.). Obrady konferencyjne, rozpoczęte w Lublinie, w dalszej swej części odbywały się w Kazimierzu Dolnym nad Wisłą. W przerwach między sesjami uczestnicy konferencji brali udział w odbywających się w tym czasie 38. Ogólnopolskim Festiwalu Kapel i Śpiewaków Ludowych oraz targach

sztuki ludowej. Był to ciekawy przegląd aktualnego stanu utrzymywania się tradycyjnych form ludowych w tych dziedzinach oraz dokonujących się przemian.

Konferencja ponadto stworzyła okazję spotkania ludzi zajmujących się kulturą tradycyjną, reprezentujących różne dziedziny nauki (kulturoznawstwo, etnografia, folklorystyka, socjologia, muzyka, historia literatury, slawistyka, teologia i in.), pochodzących z różnych krajów europejskich. Spotkanie to dało możliwość wieloaspektowego spojrzenia na podejmowane problemy badawcze. Ważne było porównanie wyników badań, zwłaszcza w odniesieniu do naszych wschodnich i południowych sąsiadów. Istotną część konferencji stanowiły ponadto nawiązane bądź odnowione kontakty osobiste oraz pozaoficjalna wymiana poglądów i informacji na temat aktualnie prowadzonych i planowanych badań.

Bożena Kubit

WARSZAWSKA SPECJALNA KONWENCJA ASSOCIATION FOR THE STUDY OF NATIONALITIES, UNIwersytet Warszawski, 18–21 Lipca 2004

Konwencja ASN została zorganizowana przez Studium Europy Wschodniej UW. Inicjatorem spotkania w Warszawie był Jan Malicki, dyrektor Konwencji i Studium, redaktor „Przeglądu Wschodniego”, zasłużony w inspirowaniu badań nad problematyką wschodnią i przygotowywania kształcenia z tego zakresu, wspierany przez zespół współpracowników, z bardzo pomocną dr Marzeną Godzińską. Konwencja ASN w Warszawie zwołana została pod tytułem „Narodowości i pluralizm od starych do nowych czasów. Europa Środkowo-Wschodnia i kraje postsowieckie, narody, narodowości, kultura, religia, historia i polityka”. Była ona jednym z nielicznych spotkań tego Stowarzyszenia zwołanym poza Nowym Jorkiem i pierwszym w kraju dawnego obozu socjalistycznego. ASN reprezentował m.in. honorowy przewodniczący Stowarzyszenia, prof. Michael Rywkin (Stany Zjednoczone), oraz obecny przewodniczący, prof. Dominique Ariel (Kanada). Uczestnictwo w konferencji, poza korzyściami płynącymi z możliwości pozyskania nowych informacji i kontaktów, pozwoliło etnologowi zapoznać się z organizacją tak wielkiego, międzynarodowego spotkania, gromadzącego blisko 500 uczestników z przeszło 20 krajów oraz zastanowić nad sposobem przedstawiania zagadnień narodowościowych. Szczególnie jednak interesujący był dla mnie udział w tym spotkaniu etnologów i antropologów oraz miejsce analiz etnologicznych i antropologicznych w interdyscyplinarnych i wielokierunkowych debatach.

Spośród nadesłanych prawie 550 propozycji referatów komisje programowe przyjęły 380. Zgrupowano je w blisko 100 panelach tematycznych, mających do dyspozycji po dwie godziny każdy i gwarantujących czas na dyskusję. Uzyskano w ten sposób pewne całości, choć zdarzały się także zestawienia nieudane, np. włączenie do panelu Rel. 76 — „Old and New Religions in the Context of Social–Political Changes in Eastern and Central Europe” referatu „Post–Communist Modernization as Social Capital Building”. Dużą wagę poświęcono, w czasie poza sesjami roboczymi, prezentacji historii i kultury polskiej oraz wybitnych postaci polskiego życia kulturalnego i politycznego. W trakcie otwarcia Konwencji odczytano przesłanie Czesława Miłosza i wystąpił Chór Kameralny

Uniwersytetu Warszawskiego „Collegium Musicum”, a na uroczystość zamknięcia zaproszono Lecha Wałęsę. Wieczory wypełniły prezentacje filmów Andrzeja Wajdy, Krzysztofa Zanussiego i Kazimierza Kutza oraz spotkania z ich twórcami. Poza sesjami panelowymi zorganizowano ponadto okragłe stoły: „Polska i upadek komunizmu w 1989 roku” i „Stosunki polsko-żydowsko-niemieckie”. W korytarzach Audytorium Maximum Uniwersytetu, stanowiącym centrum Konwencji, wydawnictwa polskie i zagraniczne wystąpiły z specjalistyczną ofertą publikacji wschodoznawczych.

W trakcie obrad zaprezentowano szeroką panoramę problematyki narodowościowej i jej uwarunkowań. Głównym jej elementem, związanym z charakterem spotkania, były przemiany sytuacji etnicznej i narodowościowej po upadku ZSRR, stworzenie na jego terytorium szeregu niezależnych państw i odzyskanie suwerenności przez inne kraje obozu komunistycznego. Dostrzeżono jakościowe zmiany związane z wstąpieniem części z tych krajów do NATO i Unii Europejskiej oraz przygotowaniem się do akcesji innych krajów. Specjalne panele poświęcone sprawom Rosji, Ukrainy, Białorusi, państwom bałtyckim, państwom Europy Środkowo-Wschodniej, Mołdowie, Bałkanom, Azji Środkowej i Kaukazowi. Sprawy narodowościowe i etniczne rozważano, zajmując się, z perspektywy interdyscyplinarnej, budowaniem wspólnot narodowych i przemianami tożsamości narodowych oraz sytuacją mniejszości narodowych i etnicznych w szerokim kontekście uwarunkowań ekonomicznych, społecznych, religijnych, prawnych i kulturowych, m.in. związanych z globalizacją i migracjami. Wyraziście było zainteresowanie polityką, podkreślone partnerstwem w organizacji spotkania Ośrodka Studiów Wschodnich w Warszawie, rządowej instytucji dla monitorowania sytuacji politycznej i ekonomiczno-społecznej w Europie Wschodniej, na Bałkanach, Kaukazie i w Azji Środkowej, oraz udziałem w pracach Konwencji pracowników instytucji studiów strategicznych z innych krajów europejskich i azjatyckich. O zainteresowaniach politycznych świadczyła również obecność i zaangażowanie w pracach konferencji ambasadorów i pracowników ambasad krajów wschodnich, a także polskich ambasadorów w tych krajach, m.in. dr. Andrzeja Ananicza, byłego już ambasadora RP w Turcji, turkologa i iranisty, dobrego znawcy kultur Wschodu.

Udział etnologów i antropologów w Konwencji nie był liczny, być może ze względu na porę letnią sprzyjającą badaniom terenowym. Prof. Zofia Sokolewicz kierowała kilkoma panelami, prof. Swietlana Czerwonnaja z Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika wystąpiła z referatami: „Tradycyjne pogaństwo i nowoczesne neo-pogaństwo w świadomości, kulturze i polityce ludu ugrofińskiego w Rosji” oraz „Tatarzy krymscy wobec nowej rzeczywistości na Krymie, Ukrainie i w południowo-wschodniej Europie”, prof. Katya Mihaylova (Bułgarska Akademia Nauk) zajęła się „Folklorem Polaków w Bułgarii. Spojrzenie antropologiczne na ich tożsamość etniczną, kulturową i religijną”. Wiele natomiast innych referatów zawierało materiały interesujące dla etnologa i zostało przygotowanych z zastosowaniem warsztatu antropologicznego. Teza stwierdzająca, że antropologia jest terenem spotkania się różnych dyscyplin, uzyskała potwierdzenie również w trakcie tej konferencji. Spośród wysłuchanych referatów szczególnie interesujące było dla mnie wystąpienie Natalii Kosmarskiej (Rosja) „Jeśli nie diaspora, to co? „Zredefiniowanie statusu mówiących po rosyjsku na obszarze „bliskiej zagranicy”, dotyczące ważnego problemu ponad etnicznej, wielomilionowej grupy ludzi mówiących po rosyjsku, zamieszkujących poza Federacją Rosyjską w krajach postradzieckich. Uszczegółowienie tej interesującej kwestii stanowił referat Triin Vihaelemm (Estonia) „O perspektywach formowania tożsamości wśród estońskich Rosjan”. Tożsamością narodową i etniczną zajmowało się zresztą wiele referatów, m.in. przedstawianych w ramach panelu „Stare

i nowe identyfikacje na terenie pontyjskim” (przewodniczący Igor Kuznetsov) lub panelu „Tożsamość Białorusinów” (przewodniczący Andrei Verdomatski). Dla etnologa zajmującego się Azją Środkową interesujący był m.in. referat Aziza Burkhanova (Kazachstan) „Tradycyjne klany rodzinne i regionalne w środkowoazjatyckiej tożsamości i polityce”. Obok wymienionej już prof. K. Mihaylovej Polakami za granicą zajmowało się kilku innych jeszcze referentów, przedstawiając sytuację tej grupy na Ukrainie, w Rosji i w Kazachstanie.

Zgromadzenie tak licznej grupy prelegentów pozwoliło na zorientowanie się w problematyce studiów podejmowanych w różnych ośrodkach naukowych i krajach. Nie umożliwiło jednakże, w trakcie Konwencji, na dotarcie do wszystkich występujących. Dlatego szkoda, że w wykazie uczestników paneli, zamieszczonym w przewodniku spotkania, zabrakło szczegółowych adresów, choćby e-mailowych. Prezentacja studiów polskich pokazała, że wschodoznawstwo polskie nie pracuje dzisiaj w izolacji od nauki światowej i instytucji naukowych w krajach badań. Różnorodność problematyki referatów, zróżnicowanie poziomu i odmienność ujęć przedstawianych zagadnień nie stworzy zapewne możliwości łącznego opublikowania wszystkich materiałów spotkania. Dostarcza natomiast podstaw do opublikowania wartościowych tomów tematycznych. Przeprowadzenie Konwencji Association for the Study of Nationalities w Polsce pozostanie, bez względu na sposób utrwalenia jej prac, bardzo poważnym osiągnięciem naukowym i organizacyjnym Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego i świadectwem jego roli w inspirowaniu i integrowaniu badań wschodoznawczych w Polsce.

Zbigniew Jasiewicz

KONFERENCJA „SFERA SACRUM I PROFANUM W KULTURZE WSPÓŁCZESNYCH MIAST EUROPY ŚRODKOWEJ”, WARSZAWA–PUŁTUSK, 16–18 WRZEŚNIA 2004

Od 16 do 18 września 2004 roku w Warszawie i Puławsku odbyła się międzynarodowa konferencja „Sfera sacrum i profanum w kulturze współczesnych miast Europy Środkowej”. Jej organizacja była wynikiem współpracy Polskiego Towarzystwa Etnologii Miasta (inicjatora przedsięwzięcia) oraz Mazowieckiego Centrum Kultury i Sztuki, Wyższej Szkoły Humanistycznej im. A. Gieysztora w Puławsku, Czeskiego Centrum, Instytutu Słowackiego i Muzeum Niepodległości w Warszawie. Honorowy patronat nad konferencją objęli: marszałek województwa mazowieckiego Adam Struzik, ambasador Republiki Słowackiej Magda Vášáryová, ambasador Republiki Czeskiej Bedřich Kopecký, przewodniczący Komitetu Nauk Etnologicznych PAN, prof. dr hab. Zbigniew Jasiewicz i rektor Wyższej Szkoły Humanistycznej im. A. Gieysztora w Puławsku, prof. dr hab. Adam Koseski.

W konferencji wzięło udział 18 referentów związanych z kilkunastoma ośrodkami naukowo-badawczymi w Polsce, Czechach i Słowacji. Dało to możliwość wymiany doświadczeń, prezentacji wyników badań, dokonania wstępnych podsumowań i dyskusji, zwłaszcza że wśród uczestników znaleźli się nie tylko etnolodzy, ale także historycy

kultury, geografowie, historycy sztuki. Zgodnie z przyjętą perspektywą (wynikającą z tematu sesji) punktem wyjścia dla autorów referatów stały się wartościujące działania i zjawiska społeczne, związane z funkcjonowaniem społeczności różnych współczesnych miast Europy Środkowej (zarówno metropolii, jak i mniejszych ośrodków).

Warszawską część obrad zainaugurował referat dr Magdaleny Złockiej-Dąbrowskiej „Sacrum i profanum, teoria trzech funkcji społecznych i ekumena Dumézilowska”. Wystąpienie dr Jolany Darulowej z Uniwersytetu Mateja Bela z Bańskiej Bystrzycy, poświęcone sakralizacji życia społecznego na Słowacji w ostatnim piętnastolecu „Rozširovanie sakrálneho v slovenských mestách po roku 1989” — zestawiono z rozważaniami Seweryna A. Wisłockiego na temat „Przestrzeni miejskiej jako zdesakralizowanego tworu człowieka”.

Przedpołudnie następnego dnia poświęcono problematyce występowania sfer sacrum i profanum w powiązaniu z zachodzącymi w XIX i XX wiekach procesami kształtowania się świadomości narodowej, przedstawione przez czeskich badaczy: prof. Miloš Havelka: „Sakrální a profánní v konstrukci obrazů českých dějin” oraz dr Blanka Soukupová z Uniwersytetu Karola w Pradze: „Česka národní identita a Praha. Sakrální a profánní místa ve velkomeště”. Zjawiska sakralizacji lub desakralizacji wybranych przestrzeni polskich miast na przykładzie Warszawy i Torunia przedstawili: dr Mikołaj Madurowicz (Uniwersytet Warszawski): „Aksjologia największego kwartału Warszawy”, oraz dr hab. Piotr Petrykowski (UMK w Toruniu): „O różnych obliczach tych samych miejsc w przestrzeni miasta”. Problematykę tę kontynuowano w odniesieniu do Warszawy i sposobu funkcjonowania w jej przestrzeni cmentarzy oraz miejsc pamięci (prof. dr hab. Roch Sulima, Uniwersytet Warszawski: „Sfera sacrum i profanum w świetle wzbierającej fali niszczenia cmentarzy”; Karol Móravski, Muzeum Woli, Warszawa: „Warszawskie cmentarze — sacrum we współczesności europejskiej metropolii” oraz dr Andrzej Stawarz, Muzeum Niepodległości, Warszawa: „Między sacrum i profanum: Warszawskie miejsca pamięci”).

Trzydniową konferencję zakończono w Pułtuskę rozważaniami na temat procesów zachodzących we współczesnej kulturze masowej: kształtowania się nowych obszarów sacrum, nadawania cech sacrum działaniom i zjawiskom o charakterze profanum, wykorzystywania pojęć i obrazów związanych z sacrum w kulturze popularnej — w reklamie telewizyjnej, radiowej czy ulicznej (Adam Regiewicz, Zabrze: „Uliczna neoewangelizacja — czy możliwy jest dialog chrześcijaństwa z kulturą popularną?”), w przypadku organizacji krakowskich festiwali medycyny naturalnej (dr Piotr Jordan Śliwiński OFM Cap. Kraków: „Miejska «mistyka instant»”) czy imprez o charakterze ludycznym (Magdalena Szalbot, Uniwersytet Śląski, Cieszyn: „Na pograniczu sacrum i profanum. Przestrzenie ludyczne współczesnego miasta”). Ph. dr. Katarína Košťálová, Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy, przedstawiła wyniki swoich badań dotyczących współczesnych fascynacji praktykami z pogranicza magii i mistyki oraz wzrostu zainteresowania tego typu tematyką po 1989 roku („Chiromantia, astrológia, numerológia, jasnoviectvo, veštenije z karát [z výskumu vestíc a ich klientely]”).

Zjawiskom związanym z funkcjonowaniem w mieście społeczności narodowych i wyznaniowych poświęcone były referaty PhDr. Daniela Luthera CSc., Instytut Etnologiczny SAV, Bratysława: „Sakrálné a profánne symboly českej identity v Bratislave v 20. storočí”; PhDr. Petera Salnera CSc., Instytut Etnologiczny SAV, Bratysława: „Reflexie židovskej religiozity v súčasnej Bratislave”; PaedDr. Slavomíry Očenášovej-Štrbovej, Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy, „Obsah a forma sakrálnych prejavov príslušníkov evanjelickej cirkvi na Slovensku” oraz Hedviki Novotnej, Uniwersytet Karola w Pradze, „Poválečná situace židovských náboženských obcí v Čechách”.

Uczestnicy sesji mieli również okazję wzięcia udziału w szeregu imprez towarzyszących: koncercie fortepianowym zorganizowanym przez Mazowieckie Centrum Kultury, otwarciu wystawy „Przyjaciele — nie tylko porcelana” w Czeskim Centrum, wieczorze towarzyskim w Instytucie Słowackim w Warszawie oraz obejrzenia korowodu historycznego w Puławach. Materiały z konferencji zostaną opublikowane w formie osobnego wydawnictwa przez Polskie Towarzystwo Etnologii Miasta (Warszawa, ul. Srebrna 12).

Jolanta Wiśniewska

ODSŁONIĘCIE TABLICY PAMIĄTKOWEJ BRONISŁAWA PIŁSUDSKIEGO, KRAKÓW, 3 LISTOPADA 2003

Pomniki, nazwy ulic, księgi pamiątkowe, nazwy geograficzne, symboliczne mogiły, wreszcie tablice pamiątkowe, to powszechnie znane formy czczenia pamięci ludzi zasłużonych na polu polityki, działalności społecznej czy naukowej. Każda z tych form to swoisty rodzaj pozytywnego wartościowania dzieła tych ludzi i zapewnienia im trwałego miejsca w przestrzeni pamięci zbiorowej. Jeśli idzie o postać Bronisława Piłsudskiego (1866–1918), zesłańca i katorżnika, a jednocześnie badacza kultury tubylczych ludów wyspy Sachalin, tzw. Pomorza Amurskiego oraz Hokkaido, wspomniane powyżej tzw. znaki pamięci przybrały niektóre z tych form, bo oto na Sachalinie jest góra jego imienia, tam też w mieście Južno-Sachalińsk wzniesiono mu w roku 1991 pomnik, swoisty symbol wdzięczności nauki rosyjskiej za jego osiągnięcia badawcze nad kulturą Ajnów, Niu-chów i Oroków oraz ochronę tych ludów przed procesem akulturacji i depopulacji¹. Wspomnieć także należy, że na tych rubieżach rosyjskiego imperium powołano w Južno-Sachalińsku naukowo-edukacyjny Instytut Dziedzictwa Bronisława Piłsudskiego, wydający prestiżowy periodyk pod nazwą „Izwestija Institute nasledija Bronisława Piłsudskiego” oraz inne prace z tego zakresu, a także, śmiało rzec można, koordynujący wielość międzynarodowych przedsięwzięć badawczych związanych z życiem i pracą B. Piłsudskiego. Wspomnieć tu należy, że drugim periodykiem związanym z postacią B. Piłsudskiego są „Piłsudskiana de Sapporo”, założone i redagowane przez etnologa Koichi Inoue z Uniwersytetu Hokkaido. W tę formę dokumentowania i oceny dziedzictwa B. Piłsudskiego wpisuje się także edycja jego *Dzieł zebranych*², redagowanych przez prof. A. Majewicza we współpracy z uczonymi z wielu krajów oraz Polski, nosząca monumentalny charakter, realizowana od 1998 roku przez prestiżową firmę wydawniczą Moutin de Gruyter w serii

¹ O piśmiennictwie polskim i rosyjskim poświęconym B. Piłsudskiemu zob.: A. Kuczyński, Z. Wójcik, *Bibliografia prac polskich autorów o Bronisławie Piłsudskim*, „Lud” t. 75, 1992, s. 332–347; W.M. Łatyszew, *Materiały do bibliografii publikacji o Bronisławie Piłsudskim w języku rosyjskim*, „Lud” t. 77, 1994, s. 205–222.

² A. Kuczyński, „*Opera omnia*” Bronisława Piłsudskiego, „Orzeł Biały” (Londyn), 1999, nr 1555–1556, s. 50–54.

„Trends in Linguistics”. Dużą rolę w ocenie dorobku naukowego B. Piłsudskiego odgrywają także międzynarodowe konferencje. Pierwsza z nich odbyła się w 1985 roku na Uniwersytecie Hokkaido w Sapporo, druga w Južno-Sachalińsku w 1991 roku, trzecia w Krakowie i Zakopanem (1999). Ponadto odbyły się jeszcze trzy konferencje krajowe w Zakopanem (2000), w Warszawie (2001) i w Krakowie w 2003 roku. Wszystkie one przyczyniły się nie tylko do oceny naukowej dokonań badawczych B. Piłsudskiego, ale także do wyjaśnienia wielu złożonych problemów związanych z jego życiem i pracą, zapelniając puste dotąd przestrzenie w biografii tego niezwykłego człowieka.

Czas przypomniany powyżej i czas, w którym kształtowały się zainteresowania etnograficzne B. Piłsudskiego, są czasami odległymi od siebie. Natomiast czas współczesny w działaniach czczących pamięć tego badacza i katorżnika powołuje się na różne etapy tego życia i czci je w odpowiedni sposób. Do takich spektakularnych wydarzeń należało poświęcenie symbolicznej mogiły B. Piłsudskiego na cmentarzu na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem, wzniesionej tam w roku 2000 z inicjatywy Ośrodka Badań Wschodnich Uniwersytetu Wrocławskiego³. Nie od rzeczy będzie tu także wspomnieć o emisji znaczka pocztowego w serii „Wielcy Polacy”, który ukazał się w roku 2002⁴. Pragnąc ocalić pamięć o tym przez lata zapomnianym wybitnym ludoznawcy, gdy odbywały się zakościańskie uroczystości poświęcenia jego symbolicznej mogiły, uczestnicy tego spotkania zastanawiali się nad kolejną formą zapisania w pamięci zbiorowej jego naukowych dokonań. Powstał wówczas pomysł ufundowania tablicy memoratywnej. Sprawa miejsca jej umieszczenia pozostawała otwarta. Zastanawiano się np. nad tym, czy nie umieścić jej na którymś z budynków Zakopanego, gdzie przez pewien czas przebywał B. Piłsudski po powrocie z zesłania, były propozycje, by tablica taka zawisła w holu Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem itp. Ostatecznie zdecydowano się na to, by miejscem tym była siedziba Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, przy ul. Sławkowskiej 17. W roku 1903 B. Piłsudski wysłał bowiem z Sachalinu do Akademii Umiejętności propozycję zgromadzenia dla niej kolekcji etnograficznej, a po powrocie z zesłania pozostał w kontaktach naukowych z tą placówką, która w roku 1913 powierzyła mu stanowisko sekretarza Sekcji Etnograficznej utworzonej w ramach Komisji Antropologicznej Akademii. Wreszcie w archiwum Akademii znajduje się najbogatszy w Polsce zbiór jego korespondencji, rękopisów prac, fotografii i różnych „papierów osobistych”.

Ważny również jest fakt, iż w przestronnym holu PAU znajdują się tablice pamiątkowe poświęcone wybitnym polskim uczonym związanym z tą placówką. Wśród nich tablica czcząca pamięć Bronisława Malinowskiego (1884–1942). Łączyły go bliskie kontakty z B. Piłsudskim, zwłaszcza z okresu pobytu w Zakopanem, i spotkanie się tych dwu tablic pamiątkowych w jednym miejscu ma symboliczne znaczenie. Wspomniał o tym prof. dr Jan Machnik, witając przybyłych na uroczystość odsłonięcia tablicy memoratywnej B. Piłsudskiego.

Uroczystość tę oraz towarzyszącą jej sesję naukową poprzedziła msza św. za „spokój duszy B. Piłsudskiego” odprawiona w kościele pod wezwaniem św. Marka. W wygłoszonej wówczas homilii ojciec Jerzy Pająk ze Zgromadzenia Ojców Kapucynów, wspominając drogę życiową B. Piłsudskiego, powiedział: „Dzisiaj podczas tej Eucharystii wspomi-

³ A. Kuczyński, *Zakopane uczciło pamięć Bronisława Piłsudskiego*, „Niepodległość i Pamięć” t. 17, 2001, s. 201–216.

⁴ A. Kuczyński, *Pamięć o Bronisławie Piłsudskim w znaczku pocztowy przyodziana*, „Zesłaniec” 2002, nr 9, s. 118–123.

namy i polecamy miłosiernemu Bogu śp. Bronisława Piłsudskiego, brata wielkiego Wodza Józefa Piłsudskiego, wielkiego naukowca i bojownika o wolność Ojczyzny. Z jego skarbca mądrości, wiary i doświadczenia chcemy wydobyć to, co wiecznie żywe, aktualne i ubogacające. (...) Jego dokonaniom poświęcona jest dzisiejsza sesja naukowa w Wielkiej Sali PAU przy ulicy Sławkowskiej 17. My, tu zgromadzeni na uczcie eucharystycznej, pragniemy polecić miłosiernemu Bogu jego duszę i prosić o radość życia wiecznego”.

Tablicę odsłanili krewni B. Piłsudskiego, Agata Kadenacówna i Witold Kowalski (notabene etnolog). Wykonana jest ona z czerwonego granitu i przyozdobiona została wizerunkiem B. Piłsudskiego (odlew płaskorzeźby), wykonanym przez prof. Helenę Łyżwę. Pod wizerunkiem jest napis:

Bronisław Piłsudski
Zułów 1866 † 1918 Paryż
Patriota, syberyjski zesłaniec i uczony
Sekretarz Komisji Etnograficznej AU
Współpracownik
Komitetu Narodowego Polskiego
Brat pierwszego Marszałka Polski
A.D. MMIII

Poświęcenia tablicy dokonał Jego Eminencja ks. kardynał Franciszek Macharski, metropolita krakowski, poprzedzając ten akt słowami wzruszającej modlitwy.

Sesję naukową otworzył prof. dr Jan Machnik, wiceprezes PAU, informując, iż na adres Akademii nadeszły liczne listy. Wśród nich był list od Jadwigi Piłsudskiej-Jaraczewskiej, córki Marszałka; o krakowskich uroczystościach nie zapomniał także Instytut Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku, przysyłając pozdrowienia dla uczestników krakowskich uroczystości i słowa podziękowania pod adresem PAN za inicjatywę czczącą pamięć B. Piłsudskiego. Z dalekiego Sachalinu przysłał list Władysław M. Łatyszew, założyciel i dyrektor Instytutu Dziedzictwa Bronisława Piłsudskiego.

Podczas sesji naukowej wygłoszone zostały cztery referaty: Jan Staszek omówił „Droge życia Bronisława Piłsudskiego”, Alfred Majewicz przedstawił założenia edycji *Dzieł zebranych* Bronisława Piłsudskiego, Janusz Kamocki zajął się „Etnograficzną działalnością Bronisława Piłsudskiego w Polsce”, natomiast Antoni Kuczyński wygłosił referat „Niedoszła nagroda im. Lwa Kuźniecowa dla B. Piłsudskiego i Instytut Naukowy jego Dziedzictwa w Južno-Sachalińsku”.

W organizacji uroczystości krakowskiej współpracowali: Polska Akademia Umiejętności, Związek Sybiraków, Towarzystwo im. Józefa Piłsudskiego oraz Ośrodek Badań Wschodnich Uniwersytetu Wrocławskiego. Tablica pamiątkowa w gmachu PAU jest swoistą spłatą długu wobec tego, przez wielu zapomnianego a zasłużonego etnografa, niezwykle człowieka, któremu los nie poskąpił trudu zesłańczego i życiowej goryczy.

Antoni Kuczyński

ARCHIWUM NAUKOWE ANTONINY PISARCZYK

Antonina Pisarczyk (1907–1995) to Polka urodzona w Kokandzie, w ówczesnym Turkiestanie, wybitna etnograf Uzbekistanu i Tadżykistanu¹. Ukończyła Państwowy Uniwersytet Azji Środkowej (SAGU), pracowała w Muzeum Sztuk Uzbekistanu w Taszkencie i Samarkandzie, w Instytucie Historii i Archeologii Akademii Nauk Uzbekistanu. W latach 1951–1965 kierowała oddziałem etnografii w Instytucie Historii, Archeologii i Etnografii AN Tadżykistanu. Skompletowała wiele kolekcji muzealnych, organizowała i uczestniczyła jako kierownik w licznych wyprawach etnograficznych. Opublikowała około 60. własnych książek i artykułów oraz przygotowała do druku wiele zredagowanych przez siebie znaczących pozycji z archiwum naukowego męża — jednego z wybitnych etnografów i językoznawców Azji Środkowej — Michaiła Stiepanowicza Andriejewa (1873–1948). W 1949 roku stworzyła i do roku 1990 kierowała Muzeum Archeologii i Etnografii im. M.S. Andriejewa.

Archiwum znajduje się w Milanówku pod opieką córki Antoniny Pisarczyk, p. Katarzyny Andrejewej–Prószyńskiej i jej rodziny. Jest to jedynie część materiałów naukowych uczoney, którą udało się wywieźć podczas przeprowadzki z Tadżykistanu do Polski. Była ona porządkowana przez doktorantkę Antoniny — Nawrastę Babajewą, której zapiski niejednokrotnie okazywały się pomocne, zwłaszcza w przypadku materiałów w języku tadżyckim i językach pamijskich. Oprócz pamiątek, listów i zdjęć osobistych są to przede wszystkim nie wydane jeszcze materiały, które uczona miała nadzieję opracować. Materiały są zazwyczaj w języku rosyjskim, o innych przypadkach informuję.

Oryginalna numeracja większości teczek potwierdza ich przynależność do większej całości. Numeracja nadawana była zazwyczaj według opracowywanego zagadnienia lub miejsca prowadzenia badań. Porządek ten został zakłócony podczas licznych przeprowadzek, stąd wprowadzona przeze mnie, podczas opisu, numeracja porządkująca, uwzględnia jedynie zastane położenie około osiemdziesięciu teczek na czterech półkach o łącznej długości około czterech metrów. Na potrzeby niniejszego opisu burzę ten przypadkowy porządek, grupując materiały tematycznie i w miarę możliwości chronologicznie. Usprawni to zapoznanie się z nimi, zwłaszcza, że archiwum nie było jeszcze opracowywane przez archiwistów. Tytuły teczek, zeszytów itd. pochodzą w zdecydowanej większości od Antoniny Pisarczyk i pozostawiam je w oryginale.

Archiwum ma zostać przekazane do Sankt–Petersburga zgodnie z wolą zmarłej i prośbą jednego z tamtejszych etnografów, Iwana Stieblin–Kamińskiego. O przekazaniu do Rosji zawartości teczek opisanych jako osobiste zadecyduje córka uczoney.

¹ Jej postać i dokonania naukowe przedstawia moja praca magisterska *Antonina Pisarczyk (1907–1995) badaczka Uzbekistanu i Tadżykistanu oraz jej archiwum naukowe*, napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Zbigniewa Jasiewicza w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w 2003 roku. Jeden z rozdziałów jest opisem archiwum naukowego uczoney, inna część pracy to szczegółowy spis jego zawartości sporządzony w lipcu 2002 roku w Milanówku.

Fot. 1. A. Pisarczyk w czasach studenckich, Taszkient.

a) Nur-Ata

Badania w Nur-Ata i prowadzony tam szeroko zbiór kolekcji muzealnych były przede wszystkim związane z historią odzieży Tadżyków. Teczka N10/1, **Отчеты о командировках в Нур-Ата в августе и в октябре 1940 г. Самарканд 1940** zawiera maszynopis sprawozdania z wyjazdu w celu zakupienia materiałów etnograficznych dla działu historycznego muzeum w Samarkandzie. Dotyczy: tiubietiek, haftów, kompletów męskiej i żeńskiej odzieży ślubnej (z lat 1905–1915 i wcześniejsze) oraz odzieży codziennej. Znajdujemy także spis części odzieży panny młodej i pana młodego z końca I i początku II dziesięciolecia XX wieku z oryginalnymi nazwami oraz numerowane fotografie (także architektury i ruin) i rysunki.

Maszynopis dotyczący tkanin, materiałów, aplikacji, sukien żeńskich oraz rejestry posagów i fotografie to m.in. zawartość teczeki N10⁵ **Нурата. Материалы к истории одежды таджиков Нурата. Ткани. Старинные женские платья. Для сб. Одежда, Москва 1978**. Natomiast tezcza N10 **Экспедиционные дела. Нуратинская одежда. Полевые записи** mieści opisy zdjęć odzieży i negatywów, opisy biżuterii oraz przedmiotów zebranych dla muzeum w 1938 roku, a także opis kolekcji odzieży ślubnej z lat 90. XIX wieku zebranej w 1939 roku (67 pozycji). Są tam również rejestry odzieży ślubnej i rejestry posagów, także w języku tadżyckim. Inne materiały z tej teczki odnoszą się do przełomu XIX i XX wieku; są to m.in.: notatki terenowe, imponujący zbiór zdjęć haftów z kolekcji muzealnych oraz zbiorów ponad dwustu zdjęć *dżijaki* (tasiemek do tiubietiek), haftów i aplikacji, rzeźbień drzwi, domów i wnętrz.

Efektem wyjazdów nierzadko bywały wystawy muzealne, czego ślad pozostał w tezcze 10/I **Мысли об узбекском искусстве**, w której znajdziemy brudnopis planu wystawy oraz fragmenty inwentarza eksponatów.

Pięć związanych razem teczek zostało opisanych przez Nawrastę Babajewą jako całość materiałów do odzieży z Nur-Ata: 1) Teksty; 2) Rejestry posagów; 3) Ilustracje. W tezcze 41 zgromadzono materiały dotyczące tkanin, ich nazw, przygotowywania materiału pod hafty, obróbki materiału (np. krochmalenie itp.) oraz oryginalne nazewnictwo, zwyczaje związane z odzieżą, opisy posagów — nierzadko z opisem rzeczy, opisem, co kiedy nakładano wraz z dokładnymi danymi informaterek. Teczka N10⁴ zawiera zdjęcia oraz maszynopisy na temat tkanin, tradycyjnych sukien żeńskich, przybrania głowy, wyrobów jubilerskich, odzieży żałobnej i jej kolorów, procesu i okoliczności powstawania odzieży, sposobów noszenia, a także rejestry posagów, wykroje, wymiary odzieży i krótką charakterystykę Nur-Ata. Zeszyty terenowe zaś przykuwają uwagę rysunkami. Interesujący jest m.in. maszynopis wykładu Antoniny o historii odzieży z Nur-Ata od początku XIX wieku z uwzględnieniem metod pracy i problemu datowania pozyskanych artefaktów. Teczka N7^a to niemal artystyczne fotografie odzieży, biżuterii, przybrania głowy z materiału i biżuterii, a także rękopisy indeksów wyrobów jubilerskich zawierające nazwy z opisami oraz materiały traktujące o wyrobach jubilerskich, uczesaniach, kolczykach, biżuterii weselnej, przybraniu głowy, piersi, szyi. Materiały dotyczące tkanin, opracowywane wspólnie z O.A. Suchariewą w 1978 roku, m.in. fotografie odzieży — ubrań i noszących je ludzi oraz inne maszynopisy i rejestry posagów znajdują się w tezcze N 10³.

Teczka 6, **Нуратинская вышивка. Записи 1937–40 гг.**, mieści m.in. bardzo stary rękopis dotyczący haftów zebranych przez A. Pisarczyk dla Muzeum Antropologii i Etnografii w 1938 roku z dokładnymi rysunkami, oryginalnymi nazwami, wiekiem eksponatów, ich przeznaczeniem, kolorem, rozmiarami, jak również notatki z rozmów z haf-

ciarkami oraz zeszyty na temat: ściegów — ogólny opis wprowadzający oraz opisy poszczególnych ściegów z ich nazwami, opisem i rysunkami biegu igły; nici — wypisy z literatury, nazwy nici, pochodzenie, od kiedy są stosowane; barwników i farbowania. Jest też słowniczek terminologiczny dotyczący hafciarstwa, notatki na temat handlu prowadzonego przez hafciarki oraz wzornik z rysunkami wzorów w oryginalnej wielkości. W podobnie zatytułowanej teczce (**7 Нуратинская вышивка**) znajdziemy maszynopisy rozdziałów planowanej większej pracy o haftach (m.in. Wstęp; Krótka charakterystyka Nur-Ata; Główne etapy rozwoju haftu w Nur-Ata; Rodzaje haftów w Nur-Ata i ich zastosowanie; Wytwórstwo i handel haftami; Tkaniny) oraz plany prac A. Pisarczyk na temat nuratińskiego haftu i bucharskich *dżajaków*, jak i maszynopisy na temat rozwoju haftów, tradycyjnych tkanin, czy handlu haftami; są też maszynopisy tekstów pojawiających się w teczkach wcześniejszych.

Teczka **57, Опись коллекции образцов «алачи» собранных в 1939 Нур-Ата. Разные первичные записи. Не уничтожать без просмотра**, oprócz materiałów na temat tkanin — wypisy z literatury; zdjęcia; notatki; fiszki na temat rzemiosł, krosien itp.; spis 169 wzorów wraz z rysunkami i doszytymi kawałkami materiału *alaczy* (pstrokata lub prążkowana chałupnicza tkanina bawełniana lub bawełniano-jedwabna, przeznaczona na chałaty) w języku tadżyckim i rosyjskim; opisy wzorów wraz z doszytymi oryginalnymi kawałkami *kalami* (grubsza tkanina z wyraźnym wzorem, często wplata się w nią białą nitkę); notatki terenowe; wypowiedzi tkaczy; zeszyt **Ургумская алача** (spis około 200 datowanych tkanin z rosyjskim opisem i tadżyckimi nazwami oraz doszytymi kawałkami opisywanego materiału, z podaniem jego przeznaczenia) — zawiera opis z rysunkami i tadżyckimi nazwami wyrobów jubilerskich zebranych przez A. Pisarczyk dla Muzeum Historycznego w Samarkandzie oraz materiały ze sfery kultury symbolicznej i społecznej — m.in. zapiski na temat śmierci i żałoby, wróżb, podań, wyobrażeń animistycznych, gier itp.; materiały dotyczące ślubu, przeżytków kulturowych z nim związanych, swatania i wiana, dzieci, nadawania imion, przyczyn i leczenia niepłodności, ciąży, narodzin, sposobów radzenia sobie z dzieckiem płaczącym, mającym trudności z zasypianiem itp., obrzezania i edukacji.

Wiele badań, studiów i prac poświęciła A. Pisarczyk architekturze Azji Środkowej. Materiały, również fotograficzne, na temat architektury z lat 1938–1940 (domy, meczety — w tym zdjęcia z zewnątrz i wnętrza głównego meczetu w Nur-Ata z 1937 roku — mauzolea, schematyczne plany budowli) składają się na zawartość teczki **N59, Нур-Ата. Материалы по Нурата** obok wiadomości na temat administracyjno-ekonomicznej sytuacji rejonu — pieniędzy, handlu zbożem, pastwisk, hodowli bydła oraz oddzielnie na temat rodowych cmentarzy i zabytków. Są tu także szkicowe plany meczetu Dżuma-choń albo Czil-ustum oraz pomieszczenia *chonako* i *pandżwakszti*.

Teczka **41, Коризы. Нурата** to zgodnie z tytułem zaopatrzone w zdjęcia maszynopisy dotyczące *korizów* — kompleksów studzien. Znajdziemy w niej także spisy *korizów* (nazwy, liczba studzien, zawartość wody itp.), materiały i notatki terenowe na temat sprzedaży wody, nawożenia, maszynopis o rolnictwie, nawadnianiu i specyficznych formach korzystania z ziemi oraz podziale ziemi.

b) Samarkanda

Teczka **16^a, Самаркандские фото для альбома**, zawiera zdjęcia (również z Chiwy) z dokładnymi opisami na odwrotach. Fotografię planu miasta i inne częściowo opi-

sane zdjęcia znajdziemy także w teczce 13, **Самарканд. Первичные записи**, która kryje notatki A. Pisarczyk do wystąpienia podczas obrony doktoratu 9 VII 1945 roku; ewidencje zespołów architektonicznych Samarkandy (nazwa, poprzednie i ówczesne przeznaczenie obiektu², adres, opis wraz z rysunkami, planami budynków, zapisem rozmów z informatorami, rysunki wnętrz i fasad meczetów); spis *guzarów* Samarkandy; dwa zeszyty z opisem domostw, meczetów, minaretów z rysunkami; maszynopis o cechu mistrzów budowniczych; mapy, plany i schematy wnętrz oraz rozmieszczeń budowli w kompleksach i wreszcie maszynopis o *kurgonach* — podmiejskich siedzibach Samarkandy, jak i zeszyt ze wzorami rzeźbień na domach oraz notesik zawierający przeliczenia lat według M.A. Terentiew, *O musulmanskom letoiszcislenii* i kopertę z fiskami dotyczącymi meczetów i ich budowniczych wraz z kartoteką mistrzów Samarkandy.

Inne materiały dotyczące zagadnień tego rejonu to m.in. spis eksponatów muzeum w Samarkandzie zebranych przez badaczkę w 1940 roku oraz opis negatywów jej zdjęć architektury z 1939 roku, a także znajdujące się w teczce 47, **А.К. Писарчик. Архивы старых мастеров-строителей Средней Азии, начато в 1943 г.** zdjęcia i opisy rzemieślniczych archiwów mistrzów samarkandzkich (np. szablony malarskie, tzw. *praporo-chy*), czy notatki z rozmów w Chiwie i maszynopis o archiwach dawnych mistrzów budowniczych Azji Środkowej.

c) Kermine

Teczka 49, **ИЗДАНО не полностью. А.К. Писарчик, Рукописи опубликованных работ. Памятники Кермине 1943 опубликована в Сообщ. Ин-та истории и теории архитектуры № 1944 г.** mieści m.in. kopię artykułu Antoniny *Architektura razwiedka w Kermine* w 1940 g. opublikowanego w 1944 roku oraz maszynopis *Памятники Кермине* na temat jej odkryć archeologicznych tamże. Znajdują się tu również: rękopis zakończenia artykułu A. Pisarczyk, *Mawzolej Mir Said Bachrama w Kermine*; zdjęcia planów tegoż mauzoleum oraz meczetu Kosym-Szacha, wykonanych przez architekta B.N. Zasypkina według pomiarów Antoniny i schemat ołówkiem położenia mauzoleum Mir Said Bachroma w kompleksie budynków meczetu. W archiwum uczonej jest też dziennik terenowy oraz brudnopisy notatek terenowych wraz z planami, rysunkami i notatkami.

d) Kotlina Fergańska

Także w tym rejonie A. Pisarczyk sporo uwagi poświęca architekturze, o czym świadczą materiały z teczki 20, **Национальные мастера-строители Узбекистана. Стенограмма доклада на Республиканском совещании по народной архитектуре Узбекистана в 1941 г.**, a więc tegoż stenogramu maszynopis; przygotowane do prezentacji podczas wykładu zdjęcia usto Jusufa Alego Musajewa, jego genealogii, domostw, ich planów, meczetów, rozwiązań architektonicznych; charakterystyka i życiorys Jusufa Alego Musajewa wraz ze spisem głównych jego budowli (36 budowli

² Sporządzanie fotografii i utrwalanie jak największej liczby informacji na temat tradycyjnych budowli Samarkandy czy Taszkientu było próbą zachowania oryginalnej zabudowy niszczonej podczas socjalistycznej przebudowy miast.

Fot. 2. Podczas wyprawy, Kartegin 1957.

Fot. 3. Badania w Pamirze, z N.N. Jerszowem, Wrang 1962.

Fot. 4. M.S. Andriejew z córką Katarzyną i Antoniną w ogrodzie domu w Taszkencie.

Fot. 5. Z.N.N. Jerszowem nad kolekcją ceramiki, 1966.

i od 1930 roku 22 łaźnie w kołchozach); maszynopisy o mistrzach z Kokandu, 150 fiszek dotyczących mistrzów fergańskich oraz 82 fiszki dotyczące mistrzów z Taszkientu. Natomiast teczka 28, **I Общая характеристика ферганского жилища и его отдельных частей. IV Детали из дерева** to głównie maszynopisy na temat domostw i ich części, rozmiarów i detali oraz 47 stron maszynopisu poświęconego detalom architektonicznym i zdobieniom budowli fergańskich wraz z częścią dotyczącą detali z drewna.

Teczka 29, **Дневники поездки в Фергану в сентябре–октябре 1947 года**, to dzienniki z rysunkami i zapisami rozmów, sprawozdanie naukowe o pracach w Andżanie w 1947 roku oraz plany Andżanu i okolic z różnych lat (1881).

W teczce 65, **Архив рисунков тибетских узоров принадлежавший чувскому мастеру Мухибулло Саурову**, znajdujemy oryginalne rysunki wzorów sporządzone przez ojca M. Saurowa, z których najstarsze pochodzą z drugiej połowy XIX wieku. Przekazane zostały Antoninie w Czuście, w 1948 roku. Ich opisy znajdują się w dziennikach z Fergany z lata 1948 roku. Natomiast rysunki wzorów haftów na tiubietejki z Czustu to zawartość teczki 65^a. Z omawianą tematyką łączą się materiały teczki 67, **Поездка в Фергану 1948 г. Материалы по тибетским**, w której umieszczono: maszynopisy rozmów terenowych zawierające nazwy wzorów; opis kolekcji wzorów Muchibułlo Saurowa z Czustu; notes z rysunkami Ojszabu (Ojsza-bibi) i ich opisami; rysunki aplikacji zdobiących brzegi tkanin; kartki z opisanymi wzorami nakłuwanymi szpilką oraz wzory malowane białą, żółtą lub brązową farbą na czarnym papierze, a także rysunki innych hafciarek i tym podobne materiały; notatki dotyczące mistrzów z Czustu i ich tiubietiek oraz rysowników, mistrzów i arteli, a wreszcie opisy kolekcji zebranych w Kokandzie w 1948 roku.

Teczka 63 opisana też 3E, **Узорная тесьма Джияки. Раздел главы Вышивка в томе Советское искусство Узбекистана 1949 год**, to m.in. maszynopis dotyczący taśmy służącej do obszywania brzegów tiubietiek, odzieży kobiecej i męskiej, a która wchodzi czasem w skład większych haftów dekoracyjnych.

e) Pamir

Materiały dotyczące jednego z najważniejszych dla A. Pisarczyk badanych rejonów dzielą się w archiwum na dwie części — tematykę opracowywaną w latach 40. i późniejszy o dwie dekady temat domostwa. Teczka 38, **Сравнительный список припамирских пословиц и поговорок и дополнительные выверочные записи Ташкент 1944** to imponująco obszerny zbiór powiedzeń i przysłów w oryginalnych językach, niekiedy zaopatrzonych w tłumaczenia na rosyjski, z wielu terenów pamiirskich (Jazgulem, Szugnan, Ruszan, Chuf — także z 1900 roku zebrane przez M.S. Andriejewą — Bartang, Badachschan). Jest to przykład kolosalnej pracy, nie wyjątkowy zresztą w przypadku Antoniny — wielość wariantów, uwzględniająca różnice dialektowe, wielokrotne sprawdzanie i konfrontowanie zapisanych form z innymi rozmówcami, badania porównawcze z innych lat. Przykładem podobnie gromadzonych i podobnie obszernych materiałów jest także teczka 46, **Таблицы терминов родства к проверке с опубликованным материалом** zawierająca: przekazane Antoninie tablice systemów pokrewieństwa sporządzone przez L.F. Monogarową, D.A. Olderogge oraz zapisane przez S.I. Ibrahimowa; tablice dotyczące terminów pokrewieństwa i powinowactwa m.in. w języku jazgulemskim, iszkaszymskim, szugnańskim, baruszańskim, sipondżańskim; chufijskim, bartangijskim, wachańskim, chodisec(?); notatki terenowe; fiszki bibliograficzne i wypisy

z literatury; spis alfabetyczny tłumaczeń na rosyjski starych form językowych z doliny Wancz oraz podobny spis sporządzony przez M.S. Andriejewa w 1925 roku.

Teczka 39, **Поездка в Сталинабад в июле 1946 г. Термины родства и термины обращения и прочее** to m.in. materiały dotyczące naczyń antropomorficznych z górnego biegu Piandża (Chuf), kwestie rozprzestrzenienia ceramiki, występowania naczyń z trójguzkowym (*triochbugorczatym*) ornamentem, nazwy tego ornamentu, notatki na temat „łó” i „ro”, arealy pocałunku w rękę, zagadnienia chufijskie, sposoby pozdrawiania, a także dziennik J.I. Babajewa z wyjazdu do Stalinabadu z roku 1946 oraz wypisy z dzienników wyprawy w 1943 roku.

Teczka 34^a, **Жилище припамирцев. Жилище. Основной экземпляр**, z niemal dwustoma stronami maszynopisu, wypisami i mapą, rozpoczyna prezentację materiałów drugiego istotnego zagadnienia badawczego Antoniny Pisarczyk — pamińskiego domostwa. Teczka 34^a, **Припамирское жилище в работе** to materiały dotyczące kolumny *kanako*; mapa Pamiru; artykuł T.A. Czikowani, *Опыт сравнительного изучения жилища типа darbazi*; F. Leinbock *Puulukud* — fragment książki o zamknięciach drzwi, skoblach itp., w języku fińskim; materiały do planu historyczno-geograficznego zarysu domostw Pamiru wraz z terminologią; plany, rysunki, dzienniki terenowe dotyczące domostw Wachanu, Iszkaszymu i Goranu.

Ilustrację tego bogatego materiału zapewnia teczka 34^a, **Припамирье фото 1962 и 1965 г.** zawierająca: opisane zdjęcia drewnianych sufitów, domostw i innych budowli, ludzi, uprawy roli; cztery zdjęcia z archiwum M.S. Andriejewa; zdjęcia z negatywami: rok 1925 — Jazgulem; lata 60. XX wieku (Wancz, Karategin, Darwaz, Wachan, Ruszan, dolina Chuf); zdjęcia rodzajowe, okolicznościowe, przedmioty, kanały na zboczach gór, architektura, wnętrza domostw, a także fotografie stron z *Through the Unknown Pamirs — the second Danish Pamir Expedition 1898–99* autorstwa O. Olufsena z 1904 roku.

Teczka **Припамирское жилище. Перепечатка частей, готовых к концу 1969 г.** prezentuje m.in.: maszynopisy dotyczące domostw; schematy orograficzne Tadżykistanu; fiszki z bibliografią i literaturą cytowaną; notatki z różnych regionów Pamiru; prawdopodobnie fragment katalogu odzieży mieszkańców Pamiru Zachodniego; dwie strony maszynopisu w języku tadżyckim w formie pytań i odpowiedzi na temat przejścia od starych typów domostw ku nowym oraz wypisy z A. Von Le COQ, *BilderAtlas zur Kunst und Kultur Geschichte Mittelasiens*, Berlin 1925 na temat sufitu kasetonowego. Natomiast materiały opisane jako **Жилище карта. Плановая тема 1980 г. К карте типов жилища оседлого населения Таджикистана на рубеже XIX и XX вв. «Для историко-этнографического атласа Ср. Азии и Казахстана»** to przede wszystkim: maszynopisy dotyczące domostw (typu pamińskiego, równinno-karategińskiego); mapy tradycyjnych typów domostw osiadłych Tadżyków; mapa rozprzestrzenienia tradycyjnego ocieplania domostw na terenie Tadżykistanu; wypisy o domach do mapy; zdjęcia palenisk; maszynopisy notatek na temat palenisk; tezy do wykładu badaczki na temat samarkandzkich siedzib podmiejskich — kurgonów, wygłoszonego w roku 1973.

f) Etnografia w Tadżykistanie

A. Pisarczyk brała udział w powstawaniu etnografii jako odrębnej dyscypliny naukowej w Tadżykistanie i, choć nie prowadziła systematycznych zajęć dydaktycznych, dbała, np. poprzez praktykę terenową, o nowe kadry, zwłaszcza wywodzące się z Tadżyków. **К истории развития этнографии науки в Таджикистане** to maszynopisy dotyczą-

ce rozwoju etnografii. Znajdujemy tu także: spis etnografów Tadżykistanu, którzy obronili dysertacje i otrzymali stopnie naukowe kandydatów (14 osób) i doktorów (4 osoby) nauk historycznych w latach 1951–1983 (Antonina była promotorką 4 prac); recenzję B.Ch. Karmyszewej i W.N. Basiłowa pracy Antoniny o etnografii w Tadżykistanie i jej rozwoju w okresie władzy sowieckiej; bibliografię naukowych i popularnonaukowych prac etnograficznych opublikowanych w Tadżykistanie (527 pozycji); biobibliograficzne charakterystyki tadżykistańskich etnografów — maszynopis dotyczący 27 osób i zawierający dane personalne (data i miejsce urodzenia, narodowość³, wykształcenie, udział w ekspedycjach naukowych i indywidualnych wyprawach, uczestnictwo w sesjach, konferencjach itp., opublikowane prace, prace w druku, nagrody, rękopisy, przygotowywanie kadr naukowych, ostatnio opracowywane tematy; spis etnografów według wieku. Tematykę tę porusza również artykuł N.N. Jerszowa, *К истории развития этнографической науки в Таджикистане* oraz *Краткий очерк этнографии за 60 лет*, czyli maszynopisy z wersjami zarysu rozwoju nauki etnograficznej w Tadżykistanie w latach władzy sowieckiej i materiały związane z opracowywaniem tego tematu oraz fiszki z monografiami autorskimi.

Tematycznie bliskie są też inne materiały. *Публикации по музею этнографии* to maszynopisy dotyczące Muzeum im. M.S. Andriejewa w Duszanbe i ludzi dla niego zasłużonych, tu też wymienić należy artykuł A. Pisarczyk i Z.A. Szyrkowej, *Музей археологии и этнографии им. М.С. Андриева* z 1952 roku oraz artykuł, *Музей въезжает в новый дом*; są też w archiwum materiały dokumentujące starania o nowe lokum oraz walkę o uratowanie niszczących od wody zbiorów. *Фотографии* zawierają zdjęcia M.S. Andriejewa i J.M. Pieszczeriewej z lat 1925 i 1927, N.W. Rusinowej z roku 1927 i A.A. Siemionowa do zbioru poświęconemu osiemdziesięcioleciu koła naukowego Wydziału Wschodniego SAGU.

Do przedstawienia postaci męża uczoney może posłużyćteczka **М.С. Андреев**, zawierająca m.in.: spis z czerwca 1948 roku książek zabieranych z Taszkientu do Stalina-badu; notarialnie poświadczone zaświadczenie o prawie do spadku; spisy majątku osobistego; spisy rzeczy M.S. Andriejewa przekazanych po jego śmierci córce z pierwszego małżeństwa, Oldze; dokument rozporządzający ziemią w Taszkencie — podział między dwie córki; testament i późniejsze umowy o podziale spadku; akty, pisma itp. w sprawie archiwum naukowego M.S. Andriejewa rozdzielonego na dwie części — część główna w Tadżykistanie, do którego została przywieziona pod koniec jego życia (ponad 100 teczek) i część w mieszkaniu w Taszkencie (około 40 teczek); opis archiwum naukowego M.S. Andriejewa — zawartość szafy w bibliotece w Taszkencie; oddzielny spis książek znajdujących się w gabinecie pracy w Taszkencie z 30 listopada 1948 roku.

Istotne są materiały z teczki **1) Автобиография М.С. 1944, 2) Воспоминания М.С. запис АКП**, czyli maszynopisy wspomnień zapisanych przez żonę ze słów M.S. Andriejewa 18 marca 1946 roku w Taszkencie oraz maszynopisy kopii autobiografii M.S. Andriejewa spisanej 10 kwietnia 1944 roku w Taszkencie.

Biografów innej etnograf tego rejonu, Olgi A. Suchariewej, zainteresować może teczka **Материалы к биографии О.А. Сухаревой** zawierająca: artykuł, który ukazał się po śmierci O.A. Suchariewej; spis jej ważniejszych prac; korespondencję ręczną i maszynową; cztery strony biografii I.I. Andrzejewskiego–Bieleckiego; maszynopis wyjątków z listu córek O.A. Suchariewej — M.R. Smirnowej z 4 listopada 1987 roku; ręczny

³ W biogramie dotyczącym Antoniny Pisarczyk figuruje narodowość polska — także przy innych okazjach, nie bacząc na konsekwencje, uczona zawsze podawała narodowość polską.

rodowód Suchariewów od początku XIX wieku; pośmiertnie wydany artykuł O.A. Suchariewej, *Ornament diekoratiwnych wyszywok Samarkanda i jego swiaz' s narodnymi predstavlenijami i wierowanijami (wtoraja polowina XIX — naczalo XX w.)* oraz spis głównych prac O.A. Suchariewej. Natomiast sylwetkę N.A. Kisljakowa przedstawia artykuł Antoniny, *O drugie-issledowatiele* z gazety „Kommunist Tadżykistana” z 16 grudnia 1986 roku z okazji 85. rocznicy urodzin nieżyjącego wówczas od trzynastu lat etnografa.

Pora na materiały dotyczące samej Antoniny Pisarczyk. Znajdujemy je w różnych miejscach archiwum. Najbardziej istotny jest w całości poświęcony osobie i dokonaniom naukowym badaczki maszynopis B.A. Litwinskiego, *Stranicy iz istorii etnograficziesko-go izuczenija Sriedniej Azii*. Informacji dostarczają także: *W Czorku za kieramikoj*, artykuł A. Pisarczyk i N.N. Jerszowa o wyprawie w celu zebrania materiałów do zbiorów dla Instytutu Historii; materiały dotyczące badaczki i korespondencja z B.W. Łuninem oraz materiały dla niego do biobibliograficznego słownika uczonych nauk humanistycznych Uzbekistanu 1969–1979. Ciekawy jest scenariusz programu telewizyjnego o Antoninie nadanego w Duszanbe 26 stycznia 1975, warto też wymienić artykuł, *Udiwities' jejo talantu*; artykuł, *Etnografia i nrawstwiennost'* z roku 1987 m.in. o A. Pisarczyk i innych etnografach jej pokolenia; artykuł o jej albumie, *Narodnoje prikladnoje iskusstwo tadżykow*; charakterystyki naukowe uczoney pióra innych osób, czy jej własne życiorysy z różnych lat.

Biurokratyczna strona bycia etnografem znajduje swe odbicie w wielu dokumentach zachowanych w archiwum. Jest to m.in.: umowa między A. Pisarczyk i Instytutem Etnografii AN ZSRR zobowiązująca uczoną do odpowiedzialności za zakupienie kolekcji nuratińskich haftów za sumę 4 tys. rubli; przekaz na 4,5 tys. rubli; wyliczenie zakupionych materiałów za sumę 3980 rubli; umowa między badaczką i dyrekcją Okręgowego Muzeum w Samarkandzie, w której uczona przekazuje zebrane kolekcje wraz z opisem naukowym — muzeum nabiera pełnych praw do kolekcji oraz prawa do wystaw, Antonina zaś zachowuje prawa autorskie do kolekcji; maszynopis umowy z 20 kwietnia 1938 roku między A. Pisarczyk i dyrekcją Uzbeckiego Muzeum Sztuk, co do opracowania przez uczoną zebranych przez siebie materiałów dotyczących haftów (rezultatem mają być dwa artykuły, których daty ukończenia są ściśle określone; muzeum zobowiązuje się udostępnić potrzebne materiały, Antonina zobowiązuje się zaakceptować i wnieść poprawki, do których prawo zastrzega sobie muzeum; ustalone zostają warunki finansowe, mowa o zaliczce — do zwrotu w wypadku przekroczenia terminu); rękopis listu A. Pisarczyk z prośbą o przesunięcie terminu oddania pierwszego artykułu z powodu poważnej choroby ucha wewnętrznego; propozycja dodania do artykułu krótkiej charakterystyki ekonomicznej Nur-Ata, z racji późniejszej możliwości porównywania rozwoju haftów w regionach w zależności od ich sytuacji ekonomicznej; oficjalne pisma i zaświadczenia, że A. Pisarczyk jest kierownikiem, opiekunem różnych wypraw itp.; rozporządzenia Instytutu Historii, Archeologii i Etnografii AN Tadżyckiej SRR, wypisy z tychże dotyczące obowiązków naukowych uczoney; umowy z muzeami co do sporządzania, przekazywania i opracowywania kolekcji.

g) Varia

Teczka 45, *Трактат о земледелии 1942 г.*, zawiera m.in. brudnopis rozdziału III oraz spis nazw miesięcy i znaków zodiaku, prawdopodobnie w języku tadżyckim. W tecz-

ce 70 — Афганская параллель к купальному сводчатому жилищу Кобадияна (?), a w teczce 71 — artykuły na temat domostw, w większości z dedykacjami dla A. Pisarczyk: W.A. Lewina, *Pozdnie posielenija i žylio južnoj Turkmenii (XVIII i XIX ww)*, *K woprosu o gieniezisie i tipach pozdnych posielenij južnoj Turkmenii (po dannym archieologii)*, *Žyliszcz Anau, Pozdnie gorodiszcz Anau*; P.Sz. Zachidowa, *Narodnyje zoczyje Samarkanda XIX — naczala XX ww (k problemie samarkandskoj architekturnoj školy)*; M. Ilina, *Driewniejszyje typy žyliszcz Zakawkaz'ja*; B.Ch. Karmyszewa, *Žyliszcz Uzbekow plemieni karluk južnych rajonow Tadżykistana i Uzbekistana*; N.A. Kisljakowa, *Žyliszcz gornych tadżykow bassiejna rieki Chingou*; G.M. Alizade, *K izuczeniju narodnogo zoczestwa Azierbajdžana*; E.G. Hafferberga, *Chazariejskaja jurta chana i chyrğa (k woprosu ob istorii koczewogo žyliszcz)*; L.Z. Sumbadze, *Darwazi — driewniejszyj tip gruzinskogo narodnogo žyliszcz* i jego miasto w historii architektury; J.A. Szybajewa, *Iz istorii chakasskogo žyliszcz*. Są też dzienniki A. Pisarczyk z delegacji do Leningradu, Ura-Tiube, Isfary. **Поездка в Дашти-Джум 1953 г.** to notatki i rysunki; zorientowany geograficznie plan domostwa na papierze milimetrowym, z podaną skalą i wymiarami; zdjęcia i rysunki wzorów rzeźbionych w drewnie; kalki z rysunkami wzorów i opisem oryginalnych kolorów. Wśród materiałów z teczki **Фото разные** znajdziemy odbitki zdjęć z trzech pierwszych dziesięcioleci XX wieku; w większości opisane zdjęcia; kilka zdjęć z pieczęcią fototeki muzeum sztuk w Taszkencie; zdjęcia z lat 50. XX wieku i różnorodne zdjęcia luzem.

Teczka 51, **А.К. Писарчик, Весенние съедобные травы Собр. в Нур-Ата весной 1939 г.** to zielnik z uzbekimi nazwami roślin, w kilku przypadkach również łacińskimi, **Материалы по культуре растений** zaś zawierają: maszynopis notatek M.S. Andriejewa odnoszących się, według jego żony, prawdopodobnie do 2. połowy XIX wieku, kiedy uczony przebywał w Chodźencie; wypisy z różnorodnych materiałów; „Czerwony zeszyt” — zapis rozmów z informatorami, m.in. botanikiem — J.K. Błoszenko, geologiem — E.A. Dmitrijewem; maszynopis tablic lat w 12 cyklu zwierzęcym; fiszki bibliograficzne na temat m.in. Afganistanu, również domostw oraz notatki na temat domostw w różnych regionach; notatki na temat roślin; wypisy z literatury; listy do A. Pisarczyk zawierające wiadomości o przesadach i wierzeniach związanych z roślinami (np. prześlągalne ofiary przy ścinaniu drzew) oraz o zwyczaju strugania palika w zakręcone wiórki na wigilię, który występuje też w Gruzji. W archiwum znajdziemy również fiszki poświęcone roślinom i zwyczajom związanym z nimi, maszynopis na temat śladu kultu dzikiej róży u Tadżyków według materiałów zgromadzonych przez uczoną, maszynopis z tezami wykładu Sz. Ustojewa na temat tamaryszku i dzikiej róży w wierzeniach mieszkańców górskich rejonów Surchandari i maszynopis dotyczący materiałów etnograficznych na temat dzikiej róży i róży oraz maszynopis rozmów z Usto Dżachonowem z roku 1983 na temat roślin, dzikiej róży, orzecha, topoli, bocianów i złych duchów.

Teczka 55, **А.К. Писарчик, Следы фаллического культа в Средней Азии 1936/1941–47...** mieści fiszki bibliograficzne, notatki terenowe i notatki z listu B.Ch. Karmyszewej o wcześniejszym pojawianiu się w literaturze zagadnień związanych z kultem fallicznym, a także notatki terenowe M.S. Andriejewa oraz wypisy z pracy I.F. Barszczewskiego, *Fallokteizm i ritualnaja prostitucija*. Nie związane z większą całością są też fiszki z bibliografią do Sadeh — irańskiego święta ognia oraz artykuł A.A. Siemionowa *Wzgljad na koran w wostocznom ismailizmie* z 1926 roku.

W teczce **Подбор моих работ для переплѣта** znajdujemy ułożone chronologicznie opublikowane artykuły Antoniny Pisarczyk. Są to: *Pamiatniki Kierminie* (1944); *Antropomorfnyje czerty w keramiceskich sosudach w wierchowjach Piandža* (1948); *Tablicy*

godów dwunadcatyletniego żywotnego cykła s privedieniem sootwietstwujuszczich im godow sowriemiennogo letoiszcislenija (1949); Kulabskaja etnograficzeskaja ekspedycja 1948 g. (1949); Tierminy obraszczienija „lo” i „ro” w szugnano–ruszanskoj grupie jazykow w wierchowjach Piandża (Amudarii) (1949); Pamirskie posłowicy i pogoworki (1951); Siektor etnografii Instituta istorii, archieologii i etnografii AN Tadżyksoj SSR, (wspólnie z N.N. Jerszowem, 1952); Opyt spłosznego etnograficzeskogo obsledowanija Kulabskoj oblasti (wspólnie z B.Ch. Karmyszewą, 1953); O niekotorych tierminach rodstwa tadżykow (1954); Etnograficzeskaja rabota w Tadżykistanie (1954); Etnograficzeskaja rabota w Tadżykistanie w 1952–1953 gg., (wspólnie z B.Ch. Karmyszewą, 1954); Stroitielnyje materiały i konstruktivnyje prijomy narodnych mastierow Fierganskoj doliny w XIX–nacziale XX ww. (1954); Niekotoryje dannyje po istoriczeskoj topografii gorodow Fiergany (1956); Donr ba wazniati chynari dasti dar Toczikiston (1958); wstęp do książki Pamiati Michaiła Stiepanowicza Andriejewa (1960); O narodnom prikladnom iskusstwie Tadżykistana (1960); Michaił Stiepanowicz Andriejew issledowatel kultury i byta narodow Sriedniej Azii (1977); Materiały k istorii odieždy tadżykow Nurata. Starinnyje ženskije platia i gołownyje ubory (1979).

h) Polonica

Antonina Pisarczyk nie zajmowała się zagadnieniami etnografii Polski, choć korzystała ze zdjęć ze zbiorów Leona Barszczewskiego przechowywanych w Warszawie. Uczona wysoko ceniła zarówno Barszczewskiego, jak i Bronisława Grąbczewskiego. W swoim archiwum zachowała m.in.: artykuły J. Bednarskiego i Z. Jasiewicza; korespondencję ze Z. Jasiewiczem (np. list z 27 października 1977 z prośbą o przygotowanie i przesłanie artykułu do zbiorowej pracy pod redakcją Z. Jasiewicza, dotyczącej wybranych zagadnień z etnografii Azji Środkowej), poświadczającą także wymianę lektur i publikacji; telegramy z życzeniami na różne okazje.

Oddzielną grupę stanowią dokumenty związane z nadaniem Antoninie Pisarczyk w roku 1978 tytułu honorowego członka Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. Oprócz oryginału i tłumaczeń na rosyjski dyplomu mamy także maszynopis listu Antoniny Pisarczyk do Edwarda Pietraszka, Sekretarza Generalnego Zarządu PTL, po przyznaniu jej tytułu, z potwierdzeniem przyjazdu na WZD PTL w październiku 1979 wraz z informacjami na temat kalendarzy używanych przez górali pamirskich. Wśród innych materiałów związanych z PTL są np. programy walnych zgromadzeń oraz notatki Antoniny z jednego z nich, połączonego z wycieczką krajoznawczą, w których wzięła udział.

Rezultatem podróży Grażyny i Andrzeja Miłoszów po Azji Środkowej są dwie publikacje popularnonaukowe — artykuł *Duszanbińskie spotkania* i wydana w 1973 roku książka *Uśmiech bez parandży*, w których wspominają spotkanie z Antoniną Pisarczyk jako uczoną–Polką w Duszanbe. W archiwum znajdujemy Nr 39(161) „Perspektyw” z 29 IX 1972 z artykułem zaopatrzoną w dopisek „uzupełnione w Warszawie” oraz podpisem autorów i datą 3 I 1973. Są także kserokopie fragmentów książki Miłoszów z dowcipnym komentarzem Antoniny.

Recenzja Marka Bero książki Antoniny Pisarczyk *Narodnaja architektura Samarkanda XIX–XX ww. (Po matieriałam 1938–1941gg.)* została przesłana przez autora 26 listopada 1980 roku wraz z listem, z którego dowiadujemy się, że recenzent otrzymał tę książkę od A. Pisarczyk wraz z dedykacją w czasie jej pobytu w Katedrze Etnografii

UAM w Poznaniu w 1976 roku. Omawiano wtedy m.in. organizowaną przez Katedrę Etnografii wyprawę do Azji Środkowej oraz spuściznę po Leonie Barszczewskim, przede wszystkim zaś wysłuchano wykładu, w którym uczona przedstawiła swoje dokonania naukowe, dzieje etnografii w Tadżykistanie i swoją książkę.

Hanna Kossak-Nowocien

**„SZKOŁO! SZKOŁO! GDY CIĘ WSPOMINAM...”. WYSTAWA
W MUZEUM ETNOGRAFICZNYM, KRAKÓW
PAŹDZIERNIK 2000 — CZERWIEC 2001**

Wystawa „Szkoło! Szkoło! Gdy cię wspominam...”, prezentowana w Muzeum Etnograficznym im. Seweryna Udzieli w Krakowie od października 2000 do czerwca 2001 roku, przedstawiała funkcjonowanie szkoły ludowej, publicznej, głównie w społeczności wiejskiej, na terenach Polski południowej i południowo-wschodniej, w trzech okresach: od końca XIX wieku do I wojny światowej, w dwudziestoleciu międzywojennym oraz od końca II wojny światowej do lat 70. XX wieku. Tytuł wystawy „Szkoło! Szkoło! Gdy cię wspominam...” zaczerpnięty został z wiersza Juliana Tuwima *Nad Cezarem*, i w pełni oddaje ideę wystawy. Miała ona przywołać wspomnienia związane ze szkołą elementarną, powszechną, podstawową, której uczniem każdy kiedyś był. Stąd też wystawa adresowana była do najszerszego kręgu odbiorców. Dla starszego pokolenia była ona powrotem do wspomnień z lat szkolnych, a dla młodego okazją poznania szkoły swoich rodziców, dziadków i pradiadków.

Zwiedzający zaproszeni zostali na wycieczkę w czasy szkolne, którą rozpoczynali wchodząc do klasy z okresu międzywojennego. Pierwsza część wystawy prezentowała budynki szkolne, wnętrza klas oraz ich wyposażenie, a także sposoby gromadzenia funduszy na ten cel. Jednak szkoła to nie tylko budynek. Jako instytucja zajmująca się kształceniem jest także zespołem ludzi nauczających i uczących się, czyli nauczycieli i uczniów. W następnej sali przedstawiano więc sylwetkę nauczyciela, jego drogę do zawodu, warunki życia i pracy, relacje pomiędzy nauczycielem a społecznością, w której żył i pracował, oraz jubileusze pracy nauczycielskiej. Podstawową funkcją szkoły jest edukacja, toteż przedstawiano specyfikę kształcenia w szkole wiejskiej, oraz stosowane podręczniki i pomoce dydaktyczne. Starano się też scharakteryzować ucznia szkoły wiejskiej; pokazać, co ułatwiała, a co stanowiło dla niego przeszkodę w wypełnianiu roli ucznia, jakie było jego wyposażenie w przybory szkolne. W tej części ekspozycji prezentowano także zwyczaje związane z rozpoczęciem i zakończeniem roku szkolnego, z przyjęciem pierwszoklasistów do społeczności szkolnej oraz z pożegnaniem uczniów kończących szkołę.

Szkoła spełnia nie tylko funkcję edukacyjną, ale i wychowawczą, wspomagana systemem kar i nagród. Temu tematowi poświęcona była trzecia część ekspozycji. Pokazywano też, jak szkoła wpajała w uczniów uczucia patriotyczne poprzez uroczyste obchodzenie świąt i rocznic państwowych. Szkoła uczestniczyła również w wychowaniu religijnym, poprzez lekcje religii, w przygotowaniu dzieci do I Komunii św., obchodzeniu świąt patronów szkoły i młodzieży, jak np. św. Jana Kantego, w pielgrzymkach do sanktuariów.

Szkoła także opiekowała się uczniami, organizując różne formy pomocy materialnej, jak akcje dożywiania lub rozdawanie prezentów w dniu św. Mikołaja i pod choinkę. Ważną funkcję w społeczności szkolnej pełnił teatr amatorski, gdyż przedstawienia organizowane przez uczniów dawały nie tylko możliwość działalności artystycznej, ale były także sposobem zdobywania funduszy na różne potrzeby szkolne. Przypominano też *Gregorianki*, zwyczaj wywodzący się ze szkółek parafialnych, a znany jeszcze pod koniec XIX wieku.

Najbardziej ulubionym czasem dla większości uczniów jest jednak nie lekcja, a przerwa, dawniej nazywana pauzą. Czas ten przeznaczony jest na gry i zabawy; wewnątrz klasy czy na korytarzu, na boisku szkolnym lub w pobliżu szkoły. W czwartej części ekspozycji przypominano nie tylko te gry, które były aprobowane przez nauczycieli, ale także takie, które były naganne, a udział w nich wręcz karalny. Wycieczki klasowe czy to w niedaleką okolicę, czy do znanych miejsc, to nie tylko rekreacja, ale również spełnianie przez szkołę funkcji edukacyjnej. Ze szkołą związanych jest wiele porzekadeł, przysłów, a także istnieją bardziej lub mniej rozpowszechnione odmiany gwary uczniowskiej. Niektóre zabawne powiedzenia powstawały niejako bez intencji ich autorów. Są nimi cytaty z wypracowań szkolnych gromadzone i publikowane przez „Przekrój”, od 1960 roku, w rubryce *Humor zeszytów szkolnych*.

Kończymy szkołę, wychodzimy w świat z bagażem wiedzy i umiejętności wyniesionych z lekcji. Wyrzucamy niepotrzebne już zeszyty, podręczniki, przybory szkolne. Przez różne koleje losu tracimy niejednokrotnie świadectwa, nieliczne zdjęcia. Czasem zostaje wytrzymała na próbę czasu przyjaźń szkolna, wielekroć jednak zacierają się w pamięci rysy nauczycieli, dawno nie widzianych kolegów i koleżanek. Przypomnieć je mogą zachowane w wielu domach pamiątki szkolne, w których nieporadny rysunek i dokonany niewprawną ręką wpis *Gdy opuścisz szkolne mury i w daleki pójdziesz świat, wspomnij mile koleżankę z dawnych lat* wywołuje tak wiele wzruszeń. Wystawę zamykała więc prezentacja kolekcji pamiątek oraz pamiątki wystawy, do którego zwiedzający wpisywali się w konwencji wiersza pamiątkowego.

Wystawa ta była najpełniejszą realizacją muzealną o tematyce szkolnej, jaka powstała w ostatnich latach. Przedstawiono tu problematykę szkolnictwa ludowego w ujęciu społeczno-kulturowym, czego dotychczas nie prezentowano wcale lub tylko w bardzo wąskim zakresie, a w założeniu wystawa miała nie tylko uczyć, ale także wzruszać i bawić. Dla współczesnych uczniów przygotowana została i prowadzona z dużym powodzeniem lekcja muzealna pt. *Tabliczka, rysik, kajet, obsadka, już jesteśmy w szkole pradiadka*.

Wystawa została bardzo dobrze oceniona przez specjalistów takich dziedzin nauki, jak etnologia, muzealnictwo, pedagogika i stała się miejscem wielu zajęć dydaktycznych dla studentów tych specjalności.

W 2003 roku wystawa ta, w węższym zakresie tematycznym, prezentowana była w Dworze Zieleniewskich w Trzebini i nadal stanowi stałą ofertę wystawową Muzeum Etnograficznego w Krakowie.

Małgorzata Oleszkiewicz, Grażyna Pyla

* Autorki koncepcji i scenariusza wystawy oraz tekstu informatora towarzyszącego wystawie: M. Oleszkiewicz, G. Pyla, „Szkoło! Szkoło! Gdy cię wspominam...”, Kraków 2000. Oprawę plastyczną wystawy przygotował Andrzej Sułkowski.

Fot. 1. Gabinet nauczyciela, fragment wystawy „Szkoło! Szkoło! Gdy cię wspominam...”, Muzeum Etnograficzne, Kraków, fot. Ewa Oprocha.

Fot. 2. Klasa szkolna, fragment wystawy „Szkoło! Szkoło! Gdy cię wspominam...”, Dwór Zieleniewskich w Trzebini, fot. Małgorzata Oleszkiewicz.

MUZEALNY PRZEGLĄD STROJÓW I KOSTIUMÓW, KRAKÓW WRZESIEŃ-PAŹDZIERNIK 2003

Na przełomie września i października 2003 miała miejsce w Krakowie konferencja Komitetu Kostiumologicznego (Costume Comité) ICOM z siedzibą w Paryżu. Z tej okazji krakowskie muzea przygotowały kilka interesujących wystaw czasowych. Ogromna ekspozycja w Głównym Gmachu Muzeum Narodowego według scenariusza Beaty Biedrońskiej-Słotowej, zatytułowana „Za modą przez wieki”, prezentowała stroje polskich elit z różnych epok, podążające za kolejnymi trendami europejskimi. Można było tam zauważyć wiele wzorów tkanin, krojów czy haftów, przejmowanych później bezpośrednio lub przetwarzanych w kulturze ludowej. Na wystawie „Stroje i kostiumy z kolekcji Jana Matejki” w Domu Matejki (Oddział Muzeum Narodowego), przygotowanej przez Martę Kłak-Ambrozkiewicz, nie było tym razem ubiorów ludowych, których sporo znajduje się w tym zbiorze. W Muzeum Historii Fotografii wystawa: „Nam ubiór niedbały nie przystoi” została przygotowana przez Lucynę Król i Magdalenę Skrejko, one są także autorkami bogato ilustrowanego i pięknie wydanego katalogu pod tym samym tytułem (Kraków 2003).

Na 98 zdjęciach powstałych w latach 60. XIX wieku do lat 30. XX wieku w atelier znakomitych fotografów krakowskich, lwowskich oraz innych polskich (z Tarnowa, Drohobycza, Brzeżan i in.), a także z Wiednia, Berlina i Wiesbaden pokazano, jak wyrosły ze szlacheckiego strój narodowy funkcjonował w XIX wieku i później. Noszony z okazji świąt kościelnych i narodowych symbolizował patriotyzm i szacunek dla tradycji. Czamara była ubiorem powstańców 1863 roku, a po klęsce tego powstania stroje, zwłaszcza kobiece i specyficzna biżuteria demonstrowały żalobę narodu. Elementy stroju szlacheckiego przejęło krakowskie Bractwo Kurkowe, także m.in. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Ponieważ strój krakowski również awansował do rangi narodowego, pokazano jego najstarszą dokumentację fotograficzną (fotografie Ignacego Kriegera, Tadeusza Rzący i in.).

Do ostatniej części wystawy w MHF nawiązywała ekspozycja „Strój krakowski. Między prawdą a wyobrażeniem” w Muzeum Etnograficznym. Jej trzon stanowiły bowiem stroje krakowskie z okresu największego rozkwitu (przełom XIX/XX w.), pokazane w trzech grupach terytorialnych. Pierwsza to najbliższe okolice Krakowa, wsie włączone w jego obszar i sąsiadujące z jego granicami, Modlnica, Szyce i Zielonki. Drugi, szerszy krąg obejmował wsie położone na prawym brzegu Wisły, począwszy od Kijaków z krakowskiego Podgórza po Wadowice, Kalwarię, Myślenice i Gdów, Bochnię oraz na lewym po Olkusz i Byczyń. Trzecia grupa to Krakowiacy wschodni (według określenia T. Seweryna), zamieszkujący okolice Miechowa, Pińczowa, Brzeska, Tarnowa i Dąbrowy Tarnowskiej. Każdą grupę prezentowało po kilkanaście pełnych ubiorów męskich i kobiecych pokazanych na manekinach, a ponadto wiele pojedynczych elementów ubioru, dodatków, biżuterii, zarówno starszych, datowanych często na przełom XVIII/XIX wieku, jak i znacznie późniejszych, z okresu międzywojennego. Ilość i różnorodność eksponatów, wśród których znajdowało się wiele unikatowych obiektów pochodzących nawet z XVIII wieku, a także wyjątkowych dzieł sztuki, prezentujących niezwykle wysoki poziom techniczny i artystyczny, dobitnie obrazowała bogactwo inwencji towarzyszącej wykonawcom strojów i wynikające stąd bogactwo i różnorodność samych strojów. W wyniku rozległej kwerendy archiwalnej każdą z wymienionych grup podstawowych podbudowano obszerną dokumentacją ikonograficzną, na którą składały się rysunki i akwarele m.in. K. Kielisiń-

skiego, W. Gersona, K. Preka, Gąsiorowskiego (ze zbiorów Biblioteki PAU i PAN w Krakowie, Biblioteki Jagiellońskiej, Muzeum Lwowskiego i in.) oraz obrazy M. Stachowicza, W. Kossaka, F. Franiča i innych malarzy, stare fotografie wymienianego już Kriegera i in.

Początki popularności stroju krakowskiego sięgają końca XVIII wieku. Wiąza się z jednej strony z modą na sielskość i wysoką ich wówczas oceną artystyczną. Stylizowane pojawiły się w baletach króla Stanisława Augusta, w operze *Cud mniemany czyli Krakowiacy i Górale* (1794) i odtąd przez ponad wiek były wzorem kostiumów balowych i kuligowych. Przede wszystkim jednak wpłynęły na tę popularność względy patriotyczne — krakowskie chłopskie wojsko uczestniczyło w insurekcji 1794 roku, której wódz przybrał białą krakowską sukmanę. Notabene legendarna sukmana Tadeusza Kościuszki (ze zbiorów Muzeum Narodowego) eksponowana była na otwarciu wystawy. Elementy stroju krakowskiego weszły później w skład mundurów wojskowych w różnych okresach historii naszego kraju. Szeroko zadziałał na wyobraźnię czas Młodej Polski, kiedy to sceny rodzajowe z Bronowic i innych podkrakowskich wsi uwieczniali na płótnie liczni artyści. Wiele tego rodzaju dowodów awansu strojów krakowskich w różnych epokach pokazano na wystawie, łącznie z licznymi ciekawostkami w postaci fotografii banderii w strojach krakowskich, uświetniającej przedwojenne wesele w rodzinie rabina z Bobowej, fotografii prezydenta Wałęsy w rogatywce, stylizowanej sukmany ubieranej okazjonalnie przez posła z Krakowa, czy oryginalnego gorsetu, w którym występuje pieśniarka Piwnicy pod Baranami.

Stroje krakowskie ogromnie się spopularyzowały, zwłaszcza jako reprezentacyjny, okazjonalny kostium dla dzieci i młodzieży z okazji świąt kościelnych i uroczystości narodowych, noszone są też przez zespoły folklorystyczne z różnych regionów. W powszechnej świadomości funkcjonuje w zasadzie tylko jeden typ takiego kostiumu, bardzo uproszczony i na ogół dosyć tandetny, lansowany od początków XX wieku w krakowskich Sukiennicach, nieco poprawiony później w cepeliowskich warsztatach. Stąd doniosła rola społeczna omawianej wystawy, która powinna rozpropagować i utrwalić poczucie, iż prawdziwa wartość strojów krakowskich, to ich różnorodność i bogactwo krojów, pięknych haftów i detali dekoracyjnych. Wystawę przygotowały według własnego scenariusza Barbara Kożuch i Elżbieta Pobiegły, które zarazem są autorkami niewielkiej objętościowo, ale dobrze opracowanej i ilustrowanej książeczki *Stroje krakowskie*, stanowiącej komentarz do wystawy. Zapowiadany duży album na ten sam temat niebawem ma się ukazać.

Ewa Fryś-Pietraszkowa

„ZOFIA I ROMAN REINFUSSOWIE. ŻYCIE, PRACA I DZIEŁO”.
WYSTAWA W MUZEUM ETNOGRAFICZNYM IM. SEWERYNA
UDZIELI, KRAKÓW, PAŹDZIERNIK 2003 – STYCZEŃ 2004

Z prof. Romanem Reinfussem zetknęłam się po raz pierwszy jako studentka II roku etnografii Uniwersytetu Jagiellońskiego, kiedy to słuchałam jego fascynujących wykładów „Sztuka ludowa w Polsce”. Jako duże wyróżnienie przyjął zaproszenie profesora

Profesor Roman Reinfuss z żoną Zofią i zespołem, posiłek w trakcie badań terenowych, Bujny, pow. Piotrków Trybunalski.

do uczestnictwa w obozach naukowo-badawczych Instytutu Sztuki PAN (Sosnowica, pow. Parczew [1960], Bujny, k. Piotrkowa Trybunalskiego [1961]), organizowanych w różnych regionach Polski od 1949 roku z inicjatywy i pod kierownictwem Profesora. W obozach tych uczestniczyła żona Zofia, podwójnie wówczas obciążona jako nie tylko badacz terenowy, ale i matka dwóch małoletnich córek, które rodzice zabierali ze sobą. I właśnie młodszej, Krystynie (zameężnej Janusz), etnografce, jako kustoszowi krakowskiego Muzeum Etnograficznego, które w ten sposób chciało uczcić zasłużonych dla Muzeum Romana i Zofię Reinfussów, przypadło w udziale zorganizowanie jubileuszowej wystawy i towarzyszących jej spotkań. W 2003 roku minęło bowiem 5 lat od śmierci profesora i 10 od śmierci jego żony. Krysią, dla rodziny i dawnych znajomych po prostu *Ciut*, opracowała scenariusz na podstawie obfitych zbiorów rodzinnych i archiwalnych. Oprawę plastyczną, dostosowaną do specyficznych warunków sali odczytowej, przygotował Andrzej Sułkowski. Uroczyste otwarcie wystawy nastąpiło 28 października 2003 roku. Towarzysząca wystawie sesja naukowa pod tym samym tytułem, której oprócz Muzeum współorganizatorami była Komisja Etnograficzna PAN/Oddział w Krakowie i Oddział Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w Krakowie, zgromadziła wyjątkowo liczne towarzystwo. Referaty nawiązujące do dorobku naukowego profesora zakończyły wspomnienia i refleksje byłych uczniów i współpracowników, a pogodny nastrój udzielił się wszystkim gościom wieczoru towarzyskiego.

Roman Reinfuss, niedoszły notariusz, słuchacz wykładów profesorów Kazimierza Dobrowolskiego i Kazimierza Moszyńskiego (stopień mgr etnografii uzyskał w 1945, doktora w 1946 r.) poznał swą przyszłą żonę Zofię Cieślankę, studentkę matematyki i geografii UJ, na... seminariach etnograficznych. Jeszcze przed wojną rozpoczęli pracę

w Muzeum Etnograficznym pod dyrekcją Seweryna Udzieli, aby po okupacji kontynuować ją, Roman do lutego 1951 jako zastępca dyrektora, Zofia w latach 1967–1975 jako kierownik Działu Obrzędów. Pobrali się 29 maja 1944 roku, a po wojnie zamieszkali w obszernym mieszkaniu przy ul. Karmelickiej 70, którego narożny salon w 1946 roku „tymczasowo” (tj. do 1997 r.) zamienił się w lokal biura i archiwum zorganizowanej przez R. Reinfussa Sekcji Zdobnictwa w nowo utworzonym przez Ministerstwo Kultury i Sztuki Państwowym Instytucie Badania Sztuki Ludowej (od 1950 r. Sekcja została wcielona do Państwowego Instytutu Sztuki, który w 1959 r. przekształcił się w Instytut Sztuki PAN). Pracownią Dokumentacji Polskiej Sztuki Ludowej IS PAN, bo taką nazwę przyjęła Sekcja, Profesor kierował nieprzerwanie do 1980 roku, tj. do emerytury. Miał dosłownie „pod ręką” powiększające się z latami archiwum — teksty, rysunki, fotografie gromadzone w czasie wieloletnich zespołowych badań terenowych, w prowadzeniu których był mistrzem. W 1997 roku nastąpiła likwidacja krakowskiej placówki, a wszystkie archiwalia przejęło Muzeum Etnograficzne w Krakowie.

W obliczu szybkiego tempa urbanizacji kraju R. Reinfuss postulował intensywne badania terenowe nad szeroko pojętą sztuką i rękodziełem ludowym na terenie całej Polski. Drogą do tego miały być miesięczne obozy naukowo-badawcze oraz dwutygodniowe objazdy, prowadzone przez etnografów, historyków sztuki, socjologów, z udziałem rysowników i fotografa. Sztukę ludową pojmował jako zespół wszystkich zjawisk plastycznych tworzonych przez mieszkańców wsi i małych ośrodków miejskich, a obiekty swych badań postrzegał w całym ich kontekście kulturowym. Interesowała go geneza, rozwój historyczny i przemiany tej sztuki, związane z tradycją cechów, a także sztuką elitarną.

Zebrane materiały udostępniane w formie kwerend (do 200 rocznie), posłużyły do systematycznych publikacji naukowych i popularnonaukowych. Warto tu przypomnieć fundamentalne dla polskiej sztuki ludowej pozycje książkowe Profesora oparte o rzetelne źródła i szeroki materiał porównawczy, m.in. *Polskie druki ludowe na płótnie, Ludowe skrzynie malowane, Malarstwo ludowe, Ludowe kafle malowane, Meblarstwo ludowe w Polsce, Sztuka ludowa w Polsce* (wspólnie z „wiernym” fotografem J. Świdorskim), *Ludowa rzeźba kamienna w Polsce* (bibliografia prac liczy ponad 400 pozycji, w tym 13 zwartych).

Szczególne zainteresowanie profesora budziła kultura ludowa krajów karpaccich i jej powiązania z krajami bałkańskimi, wszak od zaciekawienia strojem i gwarą Łemków — interesantów wuja notariusza w Gorlicach w połowie lat 30., zaczęła się pasja etnograficzna R. Reinfussa. Inną bliską mu dziedziną były muzea na wolnym powietrzu. Zaczęło się od Sanoka z końcem lat 50., gdzie zwolniony z łagrów Aleksander Rybicki, przedwojenny pracownik miejscowego Muzeum, zaczął organizować pierwszy duży skansen w PRL. Panowie znali się jeszcze z wędrówek po szlakach Łemkowszczyzny. Potem zasiadał w radach naukowych m.in. Muzeum Wsi Kieleckiej w Tokarni k. Kielc i Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie, które tworzyli jego bliscy współpracownicy i uczniowie, a więc muzea te bliskie były jego sercu. Profesor spełniał się też w pracy dydaktycznej. Lubił młodzież, jego żywo i obrazowo prowadzone wykłady, gęsto przetykane anegdotami, zapadały mocno w pamięć. Wykładał na Uniwersytecie Wrocławskim (tu już w 1945 r. zorganizował katedrę etnografii, którą kierował do 1949 r.), w Krakowie na Akademii Sztuk Pięknych (1948–1963), na Uniwersytecie Jagiellońskim (1951–ok. 1985), a także na UMCS w Lublinie w 1957 roku, gdzie reaktywował i prowadził do 1967 roku Katedrę Etnografii i Etnologii. Należał do wielu gremiów naukowych, pracował jako redaktor „Polskiej Sztuki Ludowej” (naczelnym w latach 1948–1952, do 1990 roku w Radzie Redakcyjnej). I on, i żona byli członkami Komisji Etnograficznej w krakowskim

Oddziale PAN, której Profesor przewodniczył w latach 1984–1991. Należeli do Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, którego Roman Reinfuss był w latach 1945–1953 sekretarzem generalnym, oboje wyróżniono tytułami członka honorowego. Uczestniczyli w licznych komisjach i jury festiwali folkloru, konkursów na plastykę ludową. Profesor najdłużej i najbardziej emocjonalnie był związany z Festiwałem Folkloru Ziemi Górskich w Zakopanem (przewodniczący jury w latach 1968–1992).

Życie tak bogato wypełnione wymagało nie tylko żelaznej kondycji, ale i odpowiedniej żony. Tę znalazł idealną. Pani Zofia zajmowała się dziećmi, gospodarstwem domowym, słynęła z konfitur i wybornych ciast, przyjmowała licznych gości, a przy tym z niewielkimi przerwami pracowała zawodowo, w tym, jak wspomniano, w Muzeum Etnograficznym. Uczestniczyła do 1965 roku w obozach naukowo-badawczych, była pierwszą czytelnicką i redaktorką prac męża, a jako osoba ciepła i pogodna łagodziła jego wybuchowe usposobienie. Przy takim obciążeniu obowiązkami rodzinnymi i zawodowymi, nie najlepszym zdrowiu, w jej dorobku znalazło się „tylko” ponad 50 artykułów, w tym już pośmiertnie wydane *Herody. Studium z badań nad teatrem ludowym w Polsce* („Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie” t. 12, 1995).

Zważywszy na tak bogate życiorysy, szczególnie Profesora (por. biogramy obojga w pierwszym tomie *Etnografowie i ludoznawcy polscy...*, Kraków 2002) i obfitości materiału, autorka wystawy, przecież mocno zaangażowana emocjonalnie, miała nie lada kłopot, jak zaprezentować sylwetki rodziców. Cały materiał podzieliła na kilka działów (tu życzliwą radą służyła dr Ewa Fryś-Pietraszkowa, następczyni Profesora w Pracowni): a więc życie rodzinne (wśród zdjęć rodzinnych, zaproszeń ślubnych, laurek, królowała lalka małej Zosi i...czapka uczniowska Romana); kształtowanie się zainteresowań (młody Roman z aparatem fotograficznym na piersi, „na kołku” torba skórzana, obok szkicownik), karta muzealnego katalogu naukowego z opisem przepięknie zdobionej przechownicy przywiezionej z Huculszczyzny (oryginał opodał); czasy okupacji hitlerowskiej (Roman mieszkał z mamą do końca 1940 w budynku Muzeum Etnograficznego, wówczas na Wawelu), otwarty dzienniczek Zosi Cieślanki, na którego kartach sugestywnie oddała nastrój pierwszych dni wojny w Krakowie. Uśmiech wywoływały kukielki i teksty z szopki noworocznej 1944 roku urządzanej od roku 1943 w siedzibie Muzeum Archeologicznego w gmachu PAU. Autorem i wykonawcą był R. Reinfuss (przy współpracy Adolfa Nasza i Zbigniewa Langnera), który w czasie okupacji pełnił rolę opiekuna zbiorów Muzeum Etnograficznego, tu zdeponowanych, i wykładowcy w tajnym nauczaniu). Zofia pracowała jako tłumaczka i bibliotekarka w Institut für Deutsche Ostarbeit, gdzie jej konspiracyjnym zadaniem było m.in. dozorowanie zagrabionych księgozbiorów i udostępnianie książek polskim naukowcom. Kolejny dział poświęcono założeniu rodziny (zabawne wyklejanki z okazji rozmaitych uroczystości, rodzice z córkami, potem wnuczętami, listy, fotografie); następnie badania terenowe (tu bardzo liczne fotografie, głównie z zespołowych penetracji), utrwalano też na kliszy różne komiczne sytuacje, np. dziwne pozy zaciekawionych wnętrzem pieca garncarskiego lub nabożnie wpatrzone w Profesora wiejskie babcie nagrywane na taśmę magnetofonową. „Folklor obozowy” w postaci humorystycznych rysunków, gazetek ściennych, teatrzyku kukielkowego, z braku miejsca, niestety, musiał być mocno okrojony. W dalszych działach pokazano: fotografie z narad z budowniczymi skansenów i z uroczystości ich otwierania, także z wystaw galleryjnych muzeów. Inne przedstawiały posiedzenia różnych komisji, twórców ludowych i ich dzieła, zespoły folklorystyczne, w których ocenianiu brali udział państwo Reinfussowie. Nie zabrakło na fotografiach wypromowanych magistrów (szczególnie ukochanej trzynastki „dzieci lubelskich”), i sześciu doktorów. Wzruszały osobiste pamiątki — dary

„od serca”. Osobną dużą gablotę wypełniały książki autorstwa R. Reinfussa, czasopisma z artykułami obojga, „przeplatane” odpowiednimi do lektury eksponatami. Obok stała para manekinów w strojach górali szczawnickich, stanowiąca ilustrację i nawiązanie do pierwszego zeszytu *Atlasu Polskich Strojów Ludowych*, wydanego przez PTL (*Stroje górali szczawnickich*, 1949) autorstwa R. Reinfussa. Odznaczenia i dyplomy zajęły również sporą gablotkę (m.in. Romana: Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, Medal im. Oskara Kolberga, „Zasłużony dla Kultury Narodowej”, Zofii: Złoty Krzyż Zasługi). Zwiedzających witai i żegnał profesor „jak żywy”... w stroju tadżyckim, którym niegdyś obdarował go na Festiwalu w Zakopanem zaprzyjaźniony zespół Tadżyków.

Jak wiemy, często wystawy „ku czci” są sztampowe, a zatem nudne. Ta, dzięki niebanalnym życiorysom bardzo zasłużonych dla etnografii i muzealnictwa postaci, ich oraz współpracowników i uczniów poczuciu humoru i fantazji, nie tylko informowała, ale i bawiła, co widać było po minach zwiedzających. Wystawie towarzyszył informator zawierający wspomnienia i kalendarium.

Profesor przeżył żonę zmarłą 9 marca 1993 roku o 5 lat. 26 września 1998 roku, na zakończenie LXXIV zjazdu PTL w Krakowie, w trakcie którego otrzymał uroczysty adres od Zarządu Głównego dla zasłużonego członka Towarzystwa, dosięgła nas okrutna wiadomość o jego nagłym zgonie.

Anna Spiss

„ZABAWKI Z JARMARKU. KIELECKI OŚRODEK ZABAWKARSTWA LUDOWEGO”. WYSTAWA W MUZEUM ETNOGRAFICZNYM, KRAKÓW, MAJ-CZERWIEC 2004

W zbiorach Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie znajduje się kolekcja zabawek licząca ponad 2.200 obiektów. Jest to z pewnością najstarsza i największa kolekcja tego typu w naszym kraju, która przetrwała z niezbyt wielkimi stratami obie wojny światowe.

Wprawdzie w Polsce nigdy nie było tak rozwiniętego przemysłu zabawkarskiego jak w zachodniej Europie, to jednak od drugiej połowy XIX wieku, głównie w południowej Polsce, dynamicznie rozwijało się kilka ośrodków wytwórczych zabawek ludowych wykonywanych z drewna i gliny. Znaczniejszymi ośrodkami zabawkarskimi na terenie południowej Polski, produkującymi na zaopatrzenie wsi, były: ośrodek żywiecki, obejmujący wsie: Koszarawa, Peweł, Lachowice, Stryszawa; myślenicki z wsiami: Trześnia, Poręba; kielecki, zlokalizowany we wsiach Łączna i Ostojów, oraz rzeszowski, którego centrum stanowi dziś wieś Brzózka Stadnicka, a do II wojny światowej taką rolę pełnił Jaworów (obecnie Ukraina). W większości tych wsi tradycja wytwarzania zabawek sięgająca końca XIX wieku kontynuowana jest do dziś, choć w znacznie mniejszym zakresie. Ważnym ośrodkiem zabawkarskim było również samo miasto Kraków i jego okolice. Krakowskie wiosenne odpusty: Emaus, Rękawka, odpust św. Stanisława na Skałce, od dawna spełniały rolę wielkich targów zabawek.

Cykl wystaw planowany w Muzeum Etnograficznym w Krakowie pod wspólnym tytułem „Zabawki z jarmarku”, przedstawiać będzie w kolejnych latach tradycyjne ośrodki zabawkarstwa ludowego w Polsce południowej i południowo-wschodniej. Zarówno pre-

zentowane wystawy, jak i akcja edukacyjna będą miały na celu zainteresowanie dzieci atrakcyjnością tradycyjnego wzornictwa, a wytwórców zabawek skłonienie do poszerzania oferty. Pierwszą z tego cyklu była wystawa „Kielecki ośrodek zabawkarstwa ludowego”, prezentowana od maja do czerwca 2004 roku w Muzeum Etnograficznym w Krakowie. Wystawie towarzyszył pokaz prac i umiejętności wykonywania zabawek z drewna z udziałem Włodzimierza Ciszka z Ostojowa.

Ludowe zabawkarstwo drewniane w Polsce rozwijało się na terenach, gdzie jałowa gleba zmuszała chłopów do poszukiwania dodatkowych źródeł dochodów, a zalesione obszary obfitowały w łatwo dostępny surowiec.

Na Kielecczyźnie, w okolicach Suchedniowa, we wsiach: Łączna, Ostojów, Krzyżka, Czerwona Górka, Podłazie i in. rzemiosło drzewne istniało już w XVII wieku. Wyrabiano tu w dużych ilościach: łyżki, „warzochy”, szufle, międlce, cierlice i wrzeciona, sprzedając je na targach i jarmarkach nie tylko w najbliższych okolicach.

Na bazie tej wytwórczości rozwinął się tu w XX wieku chałupniczy przemysł zabawkarski. Znaczący wpływ na wyrób zabawek w Łącznej miały osiadłe tu w latach 1880–1890 rodziny *Galicjoków*: Sitarskich i Krawczyków, pochodzących ze wsi *Lochów*, czyli prawdopodobnie Lachowic (pow. żywiecki), a w Czerwonej Górze osiadły tu na początku XX wieku Karol Sawuła z Pieskowej Skały koło Ojcowa.

Z początkiem XX wieku wyrabiano tu bryczki z konikami i kołyski na biegunach wykonywane tą samą techniką i w podobny sposób zdobione jak w żywieckim. W okresie międzywojennym obok bryczek z konikami oraz *kolebek* asortyment zabawek powiększa się o *karuzelki*, ptaki klepiące skrzydłami, taczki, wózki, koniki na biegunach i wiele innych.

Od lat 40. do 70. XX wieku nadal masowo produkowane były zabawki o podobnych formach, ale pojawili się też twórcy, którzy kontynuując wyrób zabawek według dawnych wzorów, stworzyli własny styl, niejednokrotnie zajmując się również rzeźbą. Do nich należą: Stanisław Ciszek i Marian Brzeziński z Ostojowa, Jakub Materek z Podłazia czy Stanisław Marcisz z Jaworza.

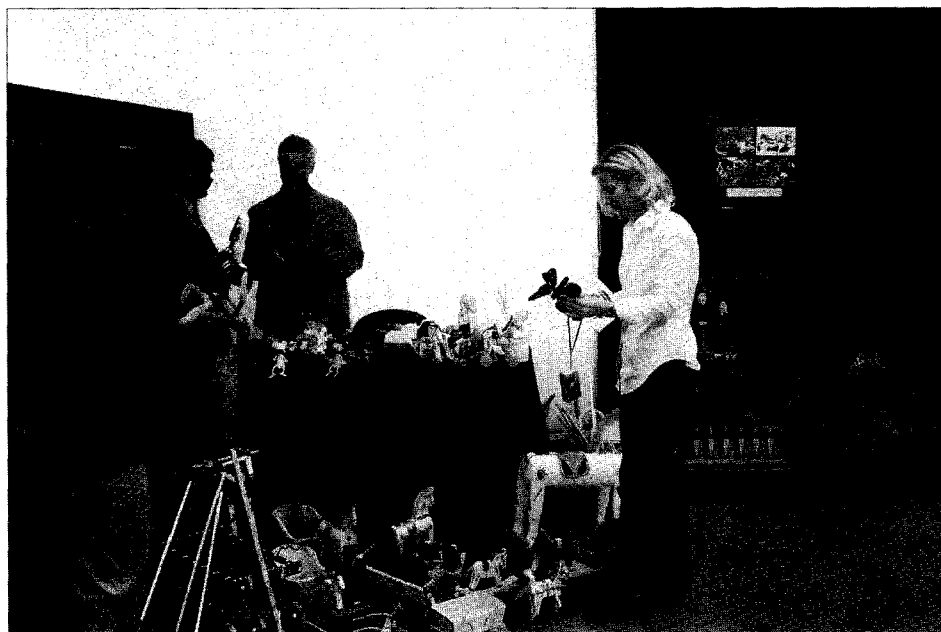
W wielu zabawkach widoczne są wpływy innych ośrodków, jak żywieckiego czy Jaworowa (obecnie Ukraina), ale najbardziej typowe dla kieleckiego ośrodka, a nieznane gdzie indziej w takiej formie, są „koniki z klocka” na biegunach lub na kółkach, malowane na siwo wraz z czerwono-szafirową uprzężą oraz z grzywą i ogonem z pakuł lub króliczej skórki.

Prezentując ludowe zabawkarstwo Kielecczyzny, trudno byłoby pominąć zabawki z gliny. Ośrodki garncarskie należą tu bowiem do najstarszych na ziemiach polskich. Wedle przekazów historycznych najdłuższe tradycje garncarskie na tym terenie posiada Iłża, Denków i Chałupki. Powstanie cechu garncarskiego w Iłży datuje się już na XIV wiek, w Denkowie na początek XVI wieku, a w Chałupkach na koniec XV wieku. Pod koniec XIX wieku na tym terenie istniało ok. 50 ośrodków garncarskich. Dla porównania, w latach 70. XX wieku było ich już tylko 15.

Warsztaty te produkowały głównie naczynia użytkowe, zaś zabawki z gliny stanowiły jedynie margines ich działalności. Wykonywane były głównie przez czeladników i uczniów warsztatów garncarskich i sprzedawane na okolicznych targach i jarmarkach. Tematycznie nawiązywały do tych lepionych z gliny przez same dzieci, odznaczały się jedynie lepszym technicznym wykonaniem i zastosowaniem kolorowej glazury. Najczęściej były to figurki zwierząt i ptaków, laleczki z gliny, miniaturowe instrumenty muzyczne, takie jak fujarki, trąbki, gwizdki, miniaturowe naczynia wzorowane na formach użytkowych, a także ozdoby w postaci wisiorów i koralików.

Fot. 1. Zabawki wykonane przez Stanisława Ciszka z Ostojowa oraz ptaki i zwierzęta wykonane przez Stanisława Marcisza z Jaworza, fragment wystawy „Zabawki z jarmarku. Kielecki ośrodek zabawkarstwa ludowego”, Muzeum Etnograficzne w Krakowie, fot. Jan Tomaszewski.

Fot. 2. Włodzimierz Ciszek, syn Stanisława, przy swoich pracach, fot. Jan Tomaszewski.

Po II wojnie światowej większość garncarzy współpracowała z „Cepelią”, która pośredniczyła w zbycie wyrobów dotychczas przez nich wytwarzanych oraz starała się adaptować dawne formy naczyń garncarskich dla potrzeb głównie miejskiego odbiorcy. Zabawki z gliny, kupowane w sklepach cepeliowskich, najczęściej pełniły już tylko funkcję dekoracyjną. Na ich popularyzację wpływ miała nie tylko „Cepelia”, ale także liczne konkursy na tradycyjne wyroby garncarskie.

Na Kielecczyźnie zabawki z gliny, podobnie jak naczynia użytkowe, wykonywane były trzema głównymi technikami. Były to wyroby glazurowane najczęściej w kolorze zielonym, żółtym i brązowym; wyroby nie glazurowane, o naturalnym jasnym kolorze wypalanej gliny, zwane były biskwitami i wreszcie nie glazurowane, wypalane przy zmniejszonym dostępie powietrza, nazywane siwakami. Zdobiono je najczęściej nalepianymi różnie formowanymi kawałkami gliny, rytem, malowaniem kolorowymi glinkami i ornamentem stempelkowym.

Wszystkie prezentowane na wystawie zabawki z drewna i gliny pochodziły wyłącznie ze zbiorów Muzeum Etnograficznego w Krakowie, a uzupełnione zostały fotografiami i rysunkami zabawek wykonanymi podczas badań prowadzonych w 1953 roku przez Pracownię Dokumentacji Sztuki Ludowej Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk.

Małgorzata Oleszkiewicz, Grażyna Pyla